

DÖRTDİVANLI HİLMİ

DR. YASİN ŞEN

DÖRTDİVANLI HİLMİ

Hayatı - Sanatı - Şiirleri

DR. YASİN ŞEN

Dörtdivanlı Hilmi 19. Yüzyıl'da yaşayan âlim ve şair bir şahsiyettir.
Bugün Dörtdivan sınırları içinde kalan
Doğancılar köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini köyünde görmüştür.
Daha sonra Gerede'de bir medresede tahsil görmüştür.
Şair icazet aldıktan sonra Dörtdivan'a gelip müderris olarak görev yapmıştır.
Dörtdivanlı Hilmi hayatında üç evladının acısını yaşayan bir şairdir.
Şairin iki oğlu Plevne Savaşı'nda şehit olmuştur.
Oğulları için kaleme aldığı Oğullar Destanı adlı manzumesi,
onun en sevilen ve en çok okunan şiirleri arasındadır.

ISBN:978-605-74396-6-6

9 786057 439666

DÖRTDİVANLI HİLMÎ

Hayatî - Sanatî - Sürleri

Dr. Yasin Şen

DÖRTDİVANLI HİLMÎ
Hayati - Sanati - Sîirleri

YASİN ŞEN

KAPAK VE SAYFA TASARIMI
BANU KAHRAMAN

BASKI
PROJE OFSET

İvedik OSB Mah. 2284 Cad. No: 72 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 394 58 68 • Faks: 0312 394 58 60
Sertifika no: 48192

ISBN
978-605-74396-6-6

Kaynak belirtilerek alıntı yapılabilir.

SÖZBAŞI

Dörtdivanlı Hilmî, 19. Yüzyıl'da Bolu'nun Dörtdivan ilçesinde yaşamış şair, âlim, müderris bir şahsiyettir. Kendisinin şiirlerinden hareketle tasavvufla iştigal ettiğini ve onun dolayısıyla bir mutasavvıf olduğunu da söyleyebiliriz. Fakat kendisi, şahsiyetinin bu yönlerine rağmen gereği gibi tanınmamış ve zaman içerisinde onun hakkında bilinenler unutulmaya yüz tutmuştur. Cevdet Canbulat'ın bir cöngte Hilmî'nin şiirine rastlamasıyla başlayan çalışmaları nihayet 1963 yılında Dörtdivanlı Hilmî kitabını yayınlamasıyla sonuçlanmıştır. Hilmî, rahmetli Cevdet Canbulat sayesinde unutulmaktan kurtulmuş ve şiirleri elde edilen örnekleriyle bu küçük kitapta yayınlanmıştır.

Bizim de Dörtdivanlı Hilmî'yle tanışmamızın belki ilgi çekici bir hikâyesi var. Onu burada nakletmek isterim:

17. Yüzyıl şairlerimizden Nâilî-i Kadim hakkında hazırladığım bir kitapla ilgili Ankarada Milli Kütüphane'de bir araştırma yapıyordum. Katalogda Nâilî adıyla yayınlanan bir kitap dikkatimi çekti. Kitabı getirttiğimde bunun Cevdet Canbulat tarafından 20. Yüzyıl'da Düzce taraflarında yaşayan Nâilî mahlaslı bir halk şairi için hazırlanmış olduğunu fark ettim. Sonra Cevdet Canbulat rahmetlinin diğer eserlerine bakmak istedim. O zamanlar Dörtdivan'a yeni gelmiştim. Onun "Dörtdivanlı Hilmî" adında bir eseri dikkatimi çekti. Kitabı getirttim ve bir fotokopisini aldım. Bundan sonra zaman zaman Dörtdivanlı Hilmî'nin şiirlerini okumaya başladım.

Şairimizle hiç kimsenin bir tavsiyesi olmadan tanışmamın böyle küçük bir hikâyesi vardır. Onunla ilgili çalışmalarım da aslında bundan sonra başlamış sayılır. Zaman zaman Dörtdivan merkezde bulunan Çavuşlar Camii'ne gittiğimde burada bulunan yatacın Dörtdivanlı Hilmî'ye izafe edildiğini ve burada onun hayatı hakkında bazı bilgileri içeren bir levhanın yer aldığını gördüm. Burada şairin "Tevhîde yâr eyle beni" mütakerir mısralı bir ilahisi kayıtlıydı. Fakat bu güzel manzume Canbulat'ın kitabında yer almıyordu. Aslında bu,

Dörtdivanlı Hilmî'yle ilgili yeni bir çalışma yapılması gerektiğinin de bir habercisiydi. Bundan sonra Hilmî'yle ilgili yeni bilgileri ihtiva eden çalışmamız ortaya çıkmaya başladı. Bu çalışma ilk olarak "Dörtdivanlı Hilmî'nin Bilinmeyen Şiirleri" adıyla hakemli bir dergide yayımlandı.

Dörtdivanlı Hilmî, Bolu'nun Dörtdivan ilçesinde yaşayan edebî şahsiyetlerden birisidir. Onun yazdığı şiirlerden günümüze ulaşanlar, şairin çileli bir hayatının olduğunu gösteren örneklerdir.

Hakkında yapılan çalışmaların çok az oluşu ve merkeze uzak yerlerde görev yapması ve yaşaması sebebiyle şairin hayatı zaman içinde unutulmaya yüz tutmuştur. Bu sebeple Dörtdivanlı Hilmî'nin hayatı ve şahsiyeti hakkındaki bilgiler yeterli değildir. Onunla ilgili bilgileri Cevdet Canbulat'ın yayına hazırladığı kitaptan ve Dörtdivan'la ilgili bazı kaynaklardan bulabilmekteyiz.

Ne var ki, Dörtdivanlı Hilmî'nin yaşadığı dönemde Bolu'da, Gerede'de ve özellikle Dörtdivan'da sevilen ve sayılan bir şahsiyet olduğunu hayatı hakkındaki çok az bilgiden ve şiirlerinin ilçede makamlı olarak okunuşundan yola çıkarak söyleyebiliriz. Dörtdivan'da tespit ettiğimiz bir cönkte şairin Oğullar Destanı bir icra ortamında makamla okunurken kaydedilmiş ve burada yine onun bilinmeyen bir manzumesine yer verilmişti. Aynı zamanda eski Gerede müftüsü Ali Rıza Ünlü, Tarih Boyunca Gerede kitabında kendisinden söz etmiş, şairimize burada geniş yer vermiştir. Ayrıca Dörtdivanlı Hilmî'nin Cevdet Canbulat neşrinde yer almayan bazı şiirleri bu kitapta yer almıştır.

Dörtdivanlı Hilmî 19. Yüzyıl'da yaşayan âlim ve şair bir şahsiyettir. Bugün Dörtdivan sınırları içinde kalan Doğançılar köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini köyünde görmüştür. Daha sonra Gerede'de bir medresede tahsil görmüştür. Şair icazet aldıktan sonra Dörtdivan'a gelip müderris olarak görev yapmıştır. Onun Dörtdivan merkezde görev yaptığı Baba Hızır Medresesi'nden bir iz günümüze ulaşmamıştır. Sadece medresenin bulunduğu sokak "Baba Hızır Sokak" adını taşımaktadır.

Dörtdivanlı Hilmî, hayatında üç evladının acısını yaşayan acıklı bir babadır. Şairin iki oğlu Plevne Savaşı'nda şehit olmuştur. Bir oğlu da aynı hafta içerisinde Dörtdivan'da vefat etmiştir. Oğulları için kaleme aldığı Oğullar Destanı adlı manzumesi, onun en sevilen ve en çok okunan şiirleri arasındadır.

Şair, şiirlerini genelde hece vezniyle kaleme almıştır. Medrese tahsili görmesine rağmen şiirlerinde sade bir dil tercih etmiştir. Hilmî'nin şiirleri, besteli olarak Dörtdivan ve çevresinde uzun yıllar boyunca okunmuştur. Onun manzumelerinin ayrıca yaşadığı dönem için belgesel bir değeri vardır.

Biz Hilmî'nin şiirlerinin bir kısmının kaybolduğunu düşünmekteyiz. Canbulat neşrinde şairin yirmi beş adet şiirine yer verilmiştir. Bu sayı uzun ve sıkıntılarla dolu bir hayat yaşadığı anlaşılan Hilmî gibi bir şair için oldukça azdır. Nitekim bizim bu düşüncelerle yaptığımız araştırma ve incelemelerin neticesinde şairin altı manzumesi daha tespit edilmiştir. Üstelik bunlarda şair lirizm bakımından oldukça başarılıdır. Bu şiirlerin Canbulat neşrinde yer almayışı da oldukça ilginçtir.

Burada söylemek istediğimiz bir diğer husus Dörtdivanlı Hilmî'nin bir "mahallî klasik" olmasıdır. Hilmî, doğup büyüdüğü, yaşadığı ve vefat ettiği Dörtdivan'da çok sevilen, şiirleri besteli olarak okunan bir şairken Türkiye genelinde pek tanınmamış ve dolayısıyla şiirleri üzerine Canbulat'tan başka herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Hilmî'yle ilgili ikinci bir yayın olan bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde şairin hayatına yer verilmiştir. İkinci bölümde şairin sanatı ve yeni şiirleri hakkındaki bazı tespitlerimiz yer almıştır. Üçüncü bölümde şairin şiirlerine toplu olarak yer verilmiştir. Bu bölümde şairin, Canbulat'ın 1963 senesinde neşrettiği kitabındaki şiirlerle yeni şiirlerine topluca yer verilmiştir. Okuma ve imla hatalarının tarafımızdan düzeltilmesi yoluna gidilmiştir. Canbulat neşrinde boş bırakılan fakat mısranın gelişine göre mümkün olan bazı kelime ilavelerimiz parantez () içerisinde verilmiştir.

Hilmi'nin ayrıca kayıp başka şiirlerinin olması ve bunların yeni araştırmalarla ortaya çıkması ihtimal dâhilindedir.

Bu alışmamızda Dörtdivanlı Hilmî hakkında yeni Őeyler söylemeyi ve onu yeni nesillere tanıtmayı amaçladık. Bu vesileyle Dörtdivan Kaymakamı Sayın Mustafa Batuhan Alpboğa'ya, kitabın basılmasındaki desteklerinden ötürü DİVANKAV başkanı Ahmet Ersoy'un Őahsında DİVANKAV'ın yönetim kurulu üyelerine, Dörtdivan Derneği'ne ve bu çalışmanın yapılmasındaki teşviklerinden ötürü Dörtdivan İlçe Milli Eğitim Müdürü Erdal Bal hocama teşekkür ederim.

Bu alışmanın Dörtdivanlı Hilmî hakkında yeni araştırmalara ve gençlerimizin Őairimizin mânevî mirasını sahiplenmelerine vesile olmasını temenni ederim.

Yasin Şen
Aralık-2022
Dörtdivan

İÇİNDEKİLER

Sözbaşı..... 3

1. BÖLÜM

DÖRTDİVANLI HİLMÎ'NİN HAYATI 9

Dörtdivanlı Hilmî'nin Hayatı..... 11

2. BÖLÜM

DÖRTDİVANLI HİLMÎ'NİN SANATI ve
YENİ ŞİİRLERİ..... 19

Dörtdivanlı Hilmî'nin Sanatı 21

Dörtdivanlı Hilmî'nin Yeni Şiirleri Hakkında..... 35

3. BÖLÜM

DÖRTDİVANLI HİLMÎ'NİN ŞİİRLERİ 45

Sözlük..... 123

Kaynakça 129

1. BÖLÜM

DÖRTDİVANLI HİLMİ'NİN HAYATI

DÖRTDİVANLI HİLMÎ'NİN HAYATI

Bolu'nun Dörtdivan ilçesinin yetiştirdiği önemli değerlerden biri olan Hilmî âlim, müderris ve bir şairdir. Dörtdivanlı Hilmî'yle ilgili elimizdeki tek genel geçer kaynak Cevdet Canbulat'ın yayına hazırladığı bir kitaptır. Hilmî, 19. Yüzyıl'da ve nispeten yakın bir dönemde yaşamış olmasına rağmen onun hakkında farklı bilgiler verebilecek bir kaynak elimizde yok gibidir. Belki bu hususta ikinci bir kaynak olarak Ali Rıza Ünlü'nün Tarih Boyunca Gerede adlı eseri zikredilebilir.

Hilmî'nin gerçek adı Abdullah Halil Efendi'dir. Bolu'nun Dörtdivan ilçesinin Doğancılar Köyü'nde Ali Rıza Ünlü'ya göre 1827 senesinde doğmuş ve 1903 senesinde yine burada vefat etmiştir. Cevdet Canbulat, onun torunundan aldığı bilgiye göre 1826 senesinde doğduğunu kaydetmektedir. Bu karışıklık Hicrî tarihlerin Milâdî tarihlere çevrilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda her iki yıl da kabul edilebilir.

Dörtdivanlı Hilmî'nin babası Hacı Abdullah, annesi ise Sâre Hanım'dır. Dedesi, Hacı Müderris nâmıyla tanınan Molla Yusuf oğullarından Hafız Muhammed'dir. Hilmî'nin Hafız Muhammed'in oğlu olduğunu söyleyenler de vardır. Fakat bu yanlış olsa gerektir.

İlk tahsilini köyünde sıbyan mektebinde yaptıktan sonra Hilmî, Gerede'de Müftü Sadeddin Efendi'nin ders halkasına dâhil olmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra icazet almıştır. Köyüne gelmiş, burada müderrislik ve hatiplik hizmetinde bulunmuştur. Bu yüzden Canbulat, kendisinin çevresinde "Hoca Hacı Hatip" diye tanındığından söz eder (Canbulat, 1963: 9) ve Hilmî, çevresinde böyle tanınmıştır (Çakır, 2015; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1981: 234).

Dörtdivanlı Hilmî'nin Hocası Gerede Müftüsü Muhammed Sadeddin Efendi'yi pek sevdiği onun üstadıyla ilgili kaleme aldığı

mersiye (ağıt) türündeki bir manzumesinden anlaşılmaktadır. Bu mersiye şöyle başlamaktadır:

Emr-i Hudâ gelüp dünyadan göçtü

Bir ben değil cümle cihan ağladı

Fırkatin ateşi ortaya düştü

O nâr-ı firkate yanan ağladı (Ünlü, 2000: 126)

Babasının vefatından sonra Dörtdivan'da Cumayeri'nde bulunan Babahazır (Alaca Mescid) Camii'nin imam hatipliği Hilmî'ye verilmiştir. Mezarı da bu caminin içinde yer aldığı şeklindeki bir kaydın son zamanlarda yapılan araştırmalarla yanlış olduğu tespit edilmiştir. Şairin mezarı Bolu'nun Dörtdivan ilçesinde ve Ulu Mezarlık'ta bulunmaktadır.

Kendisinin âlim ve şair bir şahsiyet olduğu hayatından ve şiirlerinden anlaşılmaktadır. Mutasavvıf olduğu söylene de hangi tasavvuf mektebinde yetiştiği şimdilik tespit edilememiştir. Hem şiirlerinden hem de Ali Rıza Ünlü'nün şairi "Hacı" diye anmasından Dörtdivanlı Hilmî'nin hacca gittiği anlaşılmaktadır.

Cevdet Canbulat, yaptığı araştırmalar neticesinde kendisinin Kocaeli Sancağı sınırları içerisinde imam-hatiplik yaptığını tespit etmiştir. Ancak burasının tam olarak neresi olduğu belli değildir.

Ali Rıza Ünlü tarafından kendisinin âlim, şair, fazıl ve ayrıca mutasavvıf olduğu bildirilir (2000: 172).

Hilmî, yaşadığı dönemdeki bazı olaylar için belgesel değere sahip olan manzumelerinin yanı sıra Ramazan Dede ve hocası Sadeddin Efendi hakkında şiirler de yazmıştır. Şiirlerinde Hilmî mahlasının yanında Sevdâyî mahlasını da kullanmıştır.

Cevdet Canbulat, Hilmî'nin şiirlerinin şairin köyünde ve Dörtdivan'da derleme yaptığı yıllarda dilden dile dolaştığını ifade eder. Bu oldukça önemli bir tespittir. Hilmî'nin manzumeleri Dörtdivan'da oldukça sevilmiş ve halk bunları sahiplenmiştir.

Dörtdivanlı Hilmi'nin mezarı ve şahidesi.

Hilmî'nin ailesiyle ilgili tek genel geçer kaynak şimdilik şiirleridir. Oğullar Destanı'nda yer alan bir dörtlükten Hilmî'nin evli olduğu, en azından beş çocuğunun dünyaya geldiği anlaşılıyor. Hilmî'nin iki çocuğu Plevne'de şehit düşmüştür. Şair bundan aşağıdaki dörtlüğünde bahseder:

Hilmî iki oğlunu şehit verdi
Leyl-ü nehar yüzün yerlere sürdü
İlâhî sağlıkta kavuşturd dedi
Duası müstecap ola mı Yarab? (Canbulat, 1963: 30)

Genç yaşlarda vefat eden oğullarından bu manzumesinde duygulu bir biçimde söz eden şairin mısralarından hareketle üç çocuğunun isimlerinin Abdullah, Mehmed ve Eşref olduğu anlaşılıyor:

Hüda'nın vergisi beş kardeş idi
Birbirlerine hem mûti eş idi
Daima işleri hem cümbüş idi
Gülerek muhabbet eden oğullar (Canbulat, 1963: 23)

(...)

Eşref'im davar güderdi her an
Bulunmazdı rızasız işte bir an
Gecelerde daim okurdu Kur'an
Hakkın emrini güden oğullar.

Mehmet'im der ki kaytımı göreyim
Harçlığını bulup yola gireyim
Din uğruna kâfirleri kırayı
Sanısı gönlünde kalan oğullar.

Abdullah der ki kimse bilmez sızımı
Yaylıdan götürün benim kuzumu
Teneşirde bâri görsün yüzümü
Kuzusunu göremiyen oğullar. (Canbulat, 1963: 22-23)

Bu destandan, Dörtdivanlı Hilmî'nin oğullarından ikisinin medrese tahsili gördükleri sırada askere alındıkları, şehit olan oğullarının yedi gün içinde vefat ettiği ve şairin bu çocuklarından altı torunu olduğu anlaşılmaktadır. Hilmî'nin vefat eden diğer oğlu da kardeşleriyle aynı hafta içinde vefat etmiştir. Bunu Hilmî, Oğullar Destanı'nda şöyle söyler:

Böylesini kul başına vermesün
Üçü bir haftada kabre girmesün
Ufak kuzuları öksüz kalmasun
Kuzuların boynun buran oğullar (Canbulat, 1963: 25)

Şairin aşağıdaki dörtlüklerinden oğullarının vefat edeceklerini sezdikleri de anlaşılmaktadır:

Sağken gördüler kendi düşlerini
Yedi gün içinde göçtüler göçlerini
Mevlâm ihsan etsün hemen işlerini
Mülk evine göç eyliyen oğullar.

Levh-i mahfuzda yazılmış yazılar
Öksüz kaldı ufak altı kuzular,
Yüzlerin görünce yürek sızılar
Kuzuların koyup giden oğullar.

Yavrularım öleceğini bildiler
Tövbe alıp vasiyyetin kıldılar
Yedi gün içinde teslim oldular
Fânî dünyayı terk eden oğullar. (Canbulat, 1963: 24)

Hilmî evlatlarının acısını yıllarca içinde taşımış ve bunu bazı manzumelerinde dile getirmiştir:

Gerçi noksan olmuş rûz-i beyitler,
Zihnimiz dağıttı merhum yiğitler,
Ciğerimizde vardır çok delikler
Dâr-u baka oldu üç evlâdımız. (Canbulat, 1963: 18)

Dörtdivanlı Hilmî, 1903 senesinde vefat etmiştir. Dörtdivan'da ve Ulu Mezarlık'ta defnedilmiştir.

Dörtdivanlı Hilmî'nin mezarını belli eden tek işaret başındaki şâhidedir. Hilmî'nin şâhidesi olmasaydı mezar şimdiye kadar çoktan kayıplara karışmıştı. Şâhidenin de üzerindeki eski yazıyla yazılan yazılar okunamamaktadır. Mezarın en yakın zamanda korumaya alınması ve yeniden yapılması Hilmî'nin hatırasını geleceğe taşımak bakımından elzemdir.

*Dörtdivan Çavuşlar Camii'nin yanında bulunan
Baba Hızır Medresesi'nde Hilmi uzun yıllar müderrislik
yapmıştır. Bu medreseden günümüze hiçbir iz kalmamıştır.*

2. BÖLÜM

DÖRTDİVANLI HİLMİ'NİN
SANATI VE YENİ ŞİİRLERİ

DÖRTDİVANLI HİLMÎ'NİN SANATI

Hilmî'nin şiirlerine ilk olarak Cevdet Canbulat, 1954 senesinde bir cönkte rastlamıştır. Şair hakkındaki araştırmalarını genişleten Canbulat, başka cönklerde ve bazı Dörtdivanlıların dilinde şairin başka şiirleriyle de karşılaşmıştır. 1963 yılında araştırmacı, Hilmî'nin şiirlerini küçük bir kitapta toplamıştır. Bugün için Dörtdivanlı Hilmî'yle ilgili en muteber kaynak bu çalışmadır.

Cevdet Canbulat, Dörtdivan'a gelerek söz konusu cönkte yer alan şiirlerin ve başka manzumelerin peşine düşmüş ve şairin dogup büyüdüğü yer olan Dörtdivan'a gelerek burada araştırmalarda bulunmuştur. Kendi ifadesine göre bu çalışması sekiz yıl sürmüştür. Bunun yanı sıra Dörtdivan'da birçok cönk toplamış ve bunlarda yer alan şairin şiirlerini değerlendirmiştir. Halkın bu konuda oldukça duyarlı olduğu ve bu süreçte araştırmacıya yardım ettiği anlaşılıyor. Zira Canbulat, bir Dörtdivanlının kendisine şöyle dediğini naklediyor: “Efendi, yeter ki, sen bizim şairimizi yaz, kitabını çıkar. Biz senden bunu isteriz.” (Canbulat, 2010: 3).

Burada Cavdet Canbulat'ın Dörtdivan'daki cönkler üzerine bir tespitine de dikkat çekmek istiyoruz. Zira Canbulat'ın Dörtdivan'a gelip de araştırma yaptığı yıllar tabir yerindeyse tam bir cönk cennetidir ve Hilmî'nin şiirleri bu defterlerden derlenmiştir. Canbulat, şöyle demektedir:

“Dörtdivan Bucağı, yedisinden yetmişine kadar cönkün ne olduğunu bilir. Her evde bir-iki cönk bulunur. Bu cönkleri babadan, atadan kalma bir armağan olarak saklar. Diyebilirim ki, bu bakımdan Dörtdivan Bucağı, Türkiye'de özel bir durum gösteren bir köşedir.” (Canbulat, 2010: 3).

Kendisiyle yaptığımız bir görüşmede İsmail Hakkı Akyoloğlu da bize bu cönklerden bahsetti. Akyoloğlu'nun bize naklettiğine göre Dörtdivan'da ve bilhassa Yukarıdüğer ve Aşağıdüğer köylerinde

genç kızlarda yakın zamanlara kadar bu cönklerden bulunmaktaydı. Bu cönkler çeyiz sandıklarında saklanmakta ve kızın gelin gittiği eve beraberinde gitmekteydi. Fakat biz yörede yaptığımız araştırmalarda ne yazık ki, bu cönklerle ilk başta ulaşamadık. Aradan geçen zaman içerisinde bunlar ya kayboldu ya da diğer araştırmacılar tarafında toplandı. Fakat araştırmalarımız ilerledikçe bu cönklerden iki tanesine ulaşma şansı elde ettik. İlk cönk Dörtdivanlı Hilmî'nin şiirleri açısından oldukça önemliydi. Bu cönte Hilmî'nin, Canbulat neşrinde yer almayan bir Bülbül İlahîsi yer almaktaydı. Aynı zamanda cönte yer alan Oğullar Destanı da buraya bazı farklarla kaydedilmişti. Cönte toplamda Hilmî'nin üç manzumesi ve bir dörtlüğü kayıtlıydı. Aslında bu durum Dörtdivan cönkleri üzerinde gidildikçe yeni bazı manzumelerin bulunması ihtimalini de kuvvetlendirmektedir.¹

Dörtdivan cönklerinin konumuz açısından önemi Hilmî'nin şiirlerinin bunlarda bulunup tespit edilmesidir. Burada Dörtdivanlı Hilmî'nin şiirlerini Cevdet Canbulat'ın 1963 senesinde toplu hâlde neşretmeden önce Türk Folklor Araştırmaları Dergisi'nde yayınlamış olduğunu da kaydetmek isteriz. Bu dergide Hilmî hakkında yazılar yazan ve onun manzumelerini neşreden bir diğer araştırmacı da 1950'li yıllarda Dörtdivan'ın Doğancılar Köyü'nde öğretmenlik yapan Muzaffer Albayrak'tır. Nitekim bundan Cevdet Canbulat da kitabının önsözünde bahsetmektedir. Muzaffer Albayrak, iki yazısında şairin Oğullar Destanı, Saman Destanı, Destan-ı Esir ve Şehit gibi manzumelerini bulup yayınlamıştır (1956: 1269-1270). Öğretmen Muzaffer Albayrak bu hususta Canbulat'tan teşvik görmüştür.

Bu girişten sonra Hilmî'nin şiirleri hakkındaki bazı tespitlerimizi burada sırlamak istiyoruz: Dörtdivanlı Hilmî, medrese tahsili gördüğü hâlde şiirlerinde sade bir dil kullanmıştır. Bir araya getirilen şiirlerinde daha çok koşma ve destan nazım şekillerini kullandığı

¹ Geniş bilgi için bkz.: Yasin Şen, *Dörtdivan Cönkleri ve Bir Cönk Üzerine*, Merkez Reprö Yayınları, Ankara 2022.

görülür. Şiirlerinde genelde Hilmî mahlasını kullanmıştır. Çok az şiirinde ise şair Sevdâyî mahlasını tercih etmiştir.

Şairin şiirlerinde özellikle destan nazım şekline ağırlık vermesi dikkat çekicidir. Buna bağlı olarak Hilmî'nin şiirleri oldukça uzundur. Bunda şairin ele aldığı konunun etkili olduğunu zannediyoruz. Ölenlerin ardından yakılan ağıtlar, hac yolculukları, kıtlık gibi sosyal mevzulara yaslanan muhtevalar Hilmî'nin şiirlerinde uzun uzun dile getirilmiştir. Hilmî'nin şiirlerinin bir kısmı nazım türü açısından ağıt ve ilâhî özelliği göstermektedir. Ağıt türünde yazılan şiirlerden birisi "Yakım Budur" başlığını taşır. Dörtdivan'da ağıtlara "yakı", ağıt yakmaya da "yakı yakma" dendiğini hem bu vesileyle hem de başka örnekler üzerinden görebiliyoruz. Burada dikkati çeken bir diğer husus Dörtdivan'da besteli şiirlerin tümüne birden "ilâhî" denmesidir. Bunu Dörtdivan'da karşılaştığımız ilk cönkte yer alan "Ninni İlâhîsi" başlığından da anlayabiliyoruz. Bu konu üzerinde aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

Dörtdivanlı Hilmî yaşadığı devrin şahidi bir şairdir. O, şiirlerinde sosyal konulara ağırlıklı bir şekilde yer verir. Fakat kendisinin ifadesiyle "derd-i aşk" da onun şiirlerinde önemli bir yere sahiptir. Hilmî, şiirlerini hangi duygularla yazdığını Pür Ziyâ adlı bir halk şairine cevaben yazdığı manzumesinde şöyle ifade etmektedir:

Hüda bizi derd-i aşka düşürdü
Ciğerimiz püryan edip pişirdi
Mecnun gibi yüce dağlar aşurdu
Yâr uğruna feda olsun canımız

Aşkın ataşına yanmıyan bilmez
Sinemde yaralar çoktur onulmaz
Bivefa yâr sevdim yüzüme gülmez
Hemen bin âh ile geçer günümüz (Canbulat, 1963: 17-18)

Plevne Savaşı'nda şehit olan oğulları ve daha sonra vefat eden bir oğlu için yazdığı Oğullar Destanı, Dörtdivan'da bilinmekte ve sevilmektedir. En azından Dörtdivan'da ve ilçenin köylerinde bir zamanlar bu manzumenin makam üzere okunmasından bunu anlamaktayız. Vefat eden oğullarının ismi Mehmed, Abdullah ve Eşref'tir. Bu destanda Hilmî aynı zamanda çocuklarının dayısının da şehit olduğunu yazmaktadır. Kanaatimizce Oğullar Destanı ve Hilmî'nin diğer bazı manzumeleri Dörtdivan'ın 19. Yüzyıl'ın son çeyreğinde yaşadıkları konusunda belgesel bir hüviyete sahiptir.

Cevdet Canbulat, bu destan için "Oğullar Destanı, Plevne'de şehit olan oğullarının baba yüreğinde açtığı derin acıyı dile getiriyor. Bu destan, Dörtdivan köylerinde hâlâ makamla okunmakta ve göz-yaşı döktürmektedir. Doğancılar Köyü'nden Eyüp Şahin, bu destanı bana, davudî sesiyle pürüzsüz bir şekilde okudu." (Canbulat, 2010: 19) demektedir.

Bu destandan seçtiğimiz bazı dörtlükler aşağıya kaydedilmiştir:

Yaktı kül eyledi firkat ateşi
Ciğerimi püryan eden oğullar.
Kime ne edeyim Mevlâ'nın işi,
Tomurcuk gül iken giden oğullar.

Mehmet'im Sırp'a kavgaya vardı.
Dayısını anda hem şehit verdi.
Plevne'de kâfir kolundan vurdu,
Din uğruna harbe giden oğullar.

Abdullah Efendi dersini okurdu,
Cuma günü bülbül gibi şakırdı.
Âlem bu camiye lâyük bu derdi,
Camisini mahzun eden oğullar.

Alaca Mescid'in bülbülü idi,
Ananın babanın hem gülü idi,
Cümlenin yanında sevgili idi,
Kendisinden hoşnut kılan oğullar (Canbulat, 1963: 21-22)

Oğullar Destanı oldukça uzun bir manzumedir. Hilmî'nin aşığıya Oğullar Destan'ından aldığımız bazı dörtlükleri bu destanda şairin acısını en iyi anlatan mısralardır:

Cenab-ı Mevlâ'nın çoktur işleri,
Üç ay evvel gördüm kara düşleri.
Firkat ile oldu yayla göçleri,
Firkatleri bağrım, yakan oğullar.

Yüce dağlar karı eriyip akar
Firkat odu düştüğü yeri yakar,
Kime dokunursa belini büker,
Kaddimi yay edip büken oğullar.

Nice kimselerin ismi anılmaz,
Nicelerin yaraları onulmaz,
Kuzularım satın alsam alınmaz,
Kavuşmamız mahşere kalan oğullar.

Hilmî sen razı ol Hakkın emrine,
Hüda emrini getirdi yerine,
Dua eyle bakîlerin ömrüne,
Makamları cennet olsun oğullar (Canbular, 1963: 25-26)

Dörtdivanlı Hilmî hacca gitmiş ve bu yolculuğunu “İlahî” adını verdiği uzun bir şiirinde anlatmıştır. Anladığımız kadarıyla şair Âşık Edebiyatı tarzında yazdığı şiirlerde Hilmî mahlasını kullanmıştır. Bunların bazılarında tasavvufî bir eda sezilir. Şiirlerinde genel olarak ölüm, hac yolculuğu, bahar mevsimi gibi konuları işlemiştir. “Destan-1 Esir ve Şehit” başlıklı bir şiirinde Hilmî, Plevne Savaşı’nda esir ve şehit düşenlerin gözünden savaşı anlatmıştır.

Hilmî’nin Beypazarlı Pür Ziya adlı bir âşıkla atışmaları vardır. Şiirleri içinde “Destan-1 Saman” gibi taşlama örneği sayılabilecek şiirler de yer almaktadır. Hilmî’nin ilahileri gayet lirik özellikler taşımaktadır. Bir ilahisinden aldığımız şu dörtlükler onun güzel mısralarından kabul edilebilir:

Her seherin çıksam dağlar başına
Eser bad-ı saba yeller hû deyu.
Her ağaç zikir eder dilli dilince
Debrenür yaprağı dallar hû deyu.

Dağlar taşlar Hakka tespîh eyleyüp
Hâl dilince türlü kelâm söyleyüp
Uyur uyanıram sular çağlayup
Cûş eyleyüp akar seller hû deyu (Canbulat, 1963: 60)

Hilmî, medrese tahsili görmüş olmasına rağmen şiirlerini sade bir dille ve hece ölçüsüyle kaleme almıştır. Onun, aruz ölçüsüyle kaleme alınmış şimdilik bir şiiri bilinmektedir. Bu şiir aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Gazel nazım şekliyle ve aruzun bu kalıbıyla yazılan şiirler Halk Edebiyatında “Divân” diye bilinmektedir. Zaten Hilmî’nin şiiri de “Divân” başlığını taşımaktadır:

Büktü kaddim mihnet-i derd-i belâsı gurbetin,
Kaldı² dermânım, yeter oldu cefâsı gurbetin.

Kişi mümkün mertebe etmesün terk vatanı³
Olmasun âlemde herkes müptelâsı gurbetin

Benden akdem söylemiştir bu misâli ehl-i din,
Çok demişlerdir, sefâsından cefâsı gurbetin.

Kâh teferrüç, kâhi mahebûb ile ülfet eylemek,
Eğlenilmez, ger olmazsa dilrübâsı gurbetin.⁴

Hilmi, kahrı, mihneti, hicri, çekilmez ise de,
Âh!.. Ne çâre böyleymiş iktizâsı gurbetin.

Dörtdivanlı Hilmi'nin bir şair olarak dikkat çeken hususiyetlerinden birisi yaşadığı döneme ışık tutan manzumeler kaleme almasıdır. Bu manzumelerden bir kısmı Dörtdivan ve Bolu için belge kıymetinde olabilir. Nitekim şair bir manzumesinde 1297'de (Miladi olarak 1879 veya 1880) bütün bir Dörtdivan'ı etkileyen ve halkı oldukça zor durumlara düşüren hava şartlarından söz etmektedir. Yaşanan bu zorlu zamanlar, 1297'nin Nevruz gününe tesadüf etmiş ve Dörtdivan ovası âdetâ donmuştur. İnsanlar hayvanlarına yedirmek için ot dahi bulamamışlardır. "Destan-ı Saman" başlıklı bu uzun manzumenin bazı dörtlükleri şöyledir:

² *Bizim bu manzumede "Kaldı" şeklinde tercih ettiğimiz kelime Canbulat neşrinde "Kesildi" şeklinde yazılmıştır. Fakat bu şekilde vezin bozulmaktadır.*

³ *Vezin kusurlu.*

⁴ *Vezin kusurlu.*

Dokuzan yedide saman kıymetli,
Rençberin bağrını yere düşürdü.
Okkasın ikiye aldılar otun,
Geçinemeyip kaybedip şaşurdu,

Don-kar üzerinde kızak yürüdü,
Dörtdivan ovasın insan bürüdü.
Çürümüş kalmış samanlar eridi,
Nehar-ı nevrüzda bir sap kış idi

Sekiz saat yerden dahi geldiler,
Otu samanı arayıp buldular,
Bahasın bakmayıp hemen aldılar,
Çürük samanın sepeti beş idi.

(...)

Mevlâm imdat etsün rençper olana,
Bu sene ot saman satın alana.
Hüda zulmettirmez hâşâ kuluna.
İnsanın da fiili pek azmış idi.

Nevruzdan sonra dört karış kar idi,
Hak ile akyel esip eridi.
Urumşahta büyük seller yürüdü,
Damların içine su dolmuş idi.

Hayvan zahiresi çok işler etti,
Rençberin elinden olanı gitti.
Nevruzdan evveli tiftiği sattı,
Yarı bahasına hem vermiş idi.

Fukaraya Mevlâm imdat eylesün.
Hâlinden bilen yok, hâlin söylesün.
Tohum ekecek yok, acap neylesün,
Niceler âh, naçar kalmışam dedi.

Beslemede olan, malım güttü,
Dermanı kalmamış çamura battı.
Cuma Pazarında gönünü sattı
Çoğunun bir tek öküzü kalmış idi. (Canbulat, 2010: 40-42)

Dörtdivanlı Hilmi'nin bazı şiirleri ağıt formatında karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi "Yakım Budur" başlığını taşımaktadır. Kanaatimizce bu başlık oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla bize bu "yaki" kelimesiyle Hilmi'nin söz konusu şiiri üzerinde biraz durmak istiyoruz:

Yakmak kelimesinin anlam dünyası oldukça zengindir. Bu kelime sözlüklerde çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Gerçek ve mecaz anlamlarının yanı sıra "türkü yakmak, yaki yakmak, kına yakmak" gibi deyim ve ifadelerde yaşayan kültürel arka planı çok zengin anlamlarının olduğu da anlaşılmaktadır. Bu anlamlar bu kelime grupları içerisinde bir yadigâr gibi durmaktadır.

Ancak bazı sözlüklerde kelimenin bugün "türkü yakmak" deyiminde yaşayan anlamına pek yer verilmektedir. Türkçe Sözlük bile

kelimenin türküyle münasebetine en son anlam olarak yer veriyor. Burada türküyle birleşik kelime oluşturan “yakma”nın anlamının bugün unutulduğu veya pek az karşımıza çıktığını ifade edebiliriz. Örneğin bazı sözlüklerde kelime sadece “dağlamak, dağ yakmak” şeklinde ifade edilmektedir. Hâlbuki kelimenin “türkü yakmak” ifadesinde karşımıza çıkan bir anlamı daha bulunmalıdır.

Biz bu kısımda bu kelimenin “türkü yakma”nın bir değişik şekli olan “yakı” şekli üzerinde duracağız. Bilindiği gibi “türkü yakma”nın; birinin hatasını, meselesini ifşa etmek gibi bir anlamı da vardır. Bu anlam Anadolu’da karşımıza çıkan ve zaman zaman konuşma aralarında söylenen “El bize türkü yakar!” deyiminde hâlâ yaşamaktadır. Buradaki anlamın Dörtdivan ilçesi çevresinde “yakı yakmak” şeklinde yaşadığını görmekteyiz. Dörtdivanlılar, burada yakı yakmaya Türk kültüründe yaygın olarak karşılaşılan “dağlamak, dağ yakmak” anlamından başka olarak birilerinin hatasını manzum ve ezgili sözlerle teşhir etmek ve ağıt yakmak gibi anlamlar vermektedirler.

Bu konuda yaptığımız incelemelerden elde ettiğimiz sonuçlara göre Dörtdivan’da türkü yakmak “yakı yakmak” olarak bilinir. Bu tabir türküden daha geniş ve içine ağıt ve hiciv anlamını da alacak şekilde bir anlam evrenine sahiptir. Daha çok toplumsal aksaklıklar, vefat, ani ölümler için yakı yakılmıştır. Yakı yakmak, yörede “yakım yakmak” şeklinde de karşımıza çıkar.

Dörtdivanlı Hilmi’nin “Yakım Budur” başlıklı bir şiirinin ilk ve son bendine burada yer vermek istiyoruz. Bu yakı, Dörtdivan’da anne-babasının isteği üzerine nişanlanan, fakat evlenmeden vefat eden bir genç için yakılmıştır. Cevdet Canbulat, bu “yakı”yla ilgili şu bilgiyi vermektedir: “Dörtdivan’da bir delikanlı, babasının ve anasının isteği ile nişanlanmış ama, düğün yapamadan hastalanarak ölmüştür. Çevrede sevilen bu yakışıklı yiğit delikanlının ânî ölümü, onu tanyanların yüreğinde derin bir iz bırakmış ve gözyaşı döktürmüştür. Hilmi işte bu olayı, bir koşuk düzerek yakmıştır.”⁵ Buradaki yakı “ağıt yakma” olarak karşımıza çıkmaktadır:

⁵ *Cevdet Canbulat, Dörtdivanlı Hilmi Hayatı ve Şiirleri, Ankara 2010, s. 60.*

Mevlâm böyle yazmış benim yazımı
Derdim koyuk ben çekerim sızımı,
Şu yalan dünyadan yumdum gözümü
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

(...)

Ecel oku urdu deldi sinemi,
Kimlere emanet edem anamı?
Ömrüm tamam, bağladılar çenemi,
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.
(Cevdet Canbulat, 2010: 61, 62)

Hilmî'nin şiirlerinin çeşitli makamlarda, birer türkü gibi Dörtdivan'da okunduğu anlaşılmaktadır. Gerek Eyüp Şahin'in şairin şiirlerini ezbere bilmesi ve bunları çeşitli makamlarda okuması, gerekse Cevdet Canbulat'ın şu beyanı şairin şiirlerinin çok sevildiğinin göstergesidir:

“Hilmî'nin türkülerinin besteleri hâlâ Dörtdivan'da yanık yanık okunmaktadır. Onun türkülerinin bu yanık makamında, ulusal müziğimizin izlerini bulur gibi oldum. Hilmî'nin türkülerinde adı geçen kişiler Dörtdivan'da yaşamış kişilerdir. Ancak bu türkülerin bestecisi yine kendisi midir, yoksa başkaları mıdır? Bunu görüp gösteremedim. Türkülerin konusu, acıklı ya da sevinçli günlük hayat olaylarıdır. Şu demek ki 'vak'alı türkülerdir'. Hilmî türkülerinde üç mısradan sonra iki mısra kavuştak kullanmıştır. Yer ve kişiler belli olduğu için söz ve müzik kısımlarında hemen hemen bir de-

ğışme olmamıştır. Dörtdivan'da bir çok kişiler bir türküde geçen şahısların kimler olduklarını bana anlatmışlardır.” (Canbulat, 2010: 59-60).

Pür Ziyâ'nın söylediği “Methiye-i Hilmi” başlıklı aşağıdaki şiir de aslında Dörtdivanlı Hilmi'nin belirli bir çevrede tanınıp sevildiğini göstermektedir:

İşittim vasfını bülbül-i rânâ
Bahar eyyamının gülü müsün sen?
Görmeden mest ettin ey melek sîma,
Yaradan Hûda'nın kulu musun sen?

Görmeden olmuşam veçhine hayran
Yakup atasına eyledin püryan.
Görüşmeklik nasib eylesin Yezdan,
Âşıklar beytinin yolu musun sen?

Bellidir bu aşkın meyin içen,
Yâr için cân ile cihandan geçen.
El verüp, el alup hep gelüp giden.
Bilmezem ki boş mu, dolu musun sen?

Gücenme sözüme sakın ey perî,
Ne türlü methetsem yerimdir yeri.
Cümle güzellerin sensin serveri,
Aşkın deryasının gülü müsün sen?

İnşallah vusul bulursa nâmemiz,
Ayıp olmasun bozma idi hanemiz,
Hazret-i Havva'dır bizim ânemiz,
Âdem Atamızdan ulu musun sen?

Erenler daima olur uyanık
Aşkın ateşile ciğeri yanık
Görün söz söyledi Pür Ziya Âşık,
Ey Hilmîya yoksa ölü müsün sen? (Canbulat, 2010: 17-18)

Hilmî'nin de bu şiire karşılığı "Cevab-ı Hilmîya" başlığı altında şu şekilde olmuştur:

Gerçi vasfımızı dinlemişsiniz,
Söyünmüş arının yeliyüz bizler
Gıyaben bir adam bellemişsiniz,
Viran bahçesinin gülüyüz bizler,

Eğer görüşmeklik nasibolursa,
Hüda kuzuları garip kalursa,
Aşık maşukunu gelip bulursa,
Âşıklar yolunun yoluyuz bizler.

Bülbül iken şimdi olmuşuz gurap
Felek bahçemizi eyledi harap,
Bir gün olur biz de oluruz turap,
Eğlenmeyüp giden, seliyüz bizler.

Cüz'î aşkın şarabını içmişiz,
Dahî vefasız dünyadan geçmişiz.
Yakasız kefenin gömleğın bıçmışız.
Resmimiz görünür ölüyüz bizler.

Niye mağrur olup da gücenmeli,
Bu sözlerimizi söylemez deli.
Üstadlanmıza diyelim beli,
Akıllı değilüz, deliyüz bizler.

Gelip vusul bulup nâmemiz bize,
Sürurlar verdi gamlı gönlümüze.
Bizi gururlu mu dediler size
Turaptan ednâ bir kuluyuz bizler.

Bıçare Hilmîya daim uyanık,
Firkat ataşile ciğeri yanık,
Akar dîdeleri yaşı bulanık
Deryadan ayrılan gölüyüz bizler. (Canbulat, 2010: 18-19)

DÖRTDİVANLI HİLMÎ'NİN YENİ ŞİİRLERİ HAKKINDA

Rahmetli Cevdet Canbulat, Dörtdivan'a gelip Hilmî üzerine araştırmalar yaparak şairin unutulmasının önüne geçmişti. Cönklerden, mecmulardan topladığı şiirlerle 1963 senesinde şairin şiirlerini ihtiva eden bir kitap yayınlamıştı. Biz, Dörtdivan Kùltür Atlası'nı hazırlarken Hilmî'nin Canbulat'ın kitabında bulunmayan bazı yeni şiirleriyle karşılaştık.

Hilmî'nin yeni şiirlerinin iki kaynağı vardır. Birisi Ali Rıza Ünlü'nün Tarih Boyunca Gerede adlı kitabı, diğerisi de Dörtdivan-Çavuşlar Camii imam-hatibi İsmail Tezel'in elinde bulunan bir cönkür. İsmail Tezel, Hilmî'nin de köyü olan Dörtdivan'ın Doğancılar köyündendir.

Yaptığımız incelemeler göstermektedir ki, Hilmî'nin zamanla yeni şiirlerinin çıkması ihtimal dâhilindedir. Özellikle cönkler üzerinde ayrıca durulması Hilmî'nin yeni şiirlerinin bulunmasına yardımcı olabilir.

Dörtdivan merkezde yer alan Çavuşlar Camii'nde yanlış bir şekilde Hilmî'ye atfedilen bir mezarda şair tanıtılırken onun bir ilahisine yer verilir. "Tevhide yâr eyle beni" mütekerrir mısralı bu ilâhî lirizm bakımında oldukça kuvvetlidir. Bestelenmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Hilmî'nin bu ilahisi Cevdet Canbulat'ın yayına hazırladığı kitapta yer almamaktadır. Bu şiir Ali Rıza Ünlü'nün kitabında da mevcuttur. "Tevhide yâr eyle beni" ilâhisi oldukça başarılıdır ve şairin şiirlerinde çok az görùlen tasavvufi edâya iyi bir örnek teşkil eder. Hatta bu manzume bizim kanaatimizce Hilmî'nin en başarılı manzumesidir. Fakat niçin kitapta yer almadığı hususu şimdilik anlaşılamamıştır. Bu şiir Canbulat'ın araştırmaları esnasında gözünden kaçmış olmalıdır. 8'li hece vezniyle kaleme alınan bu şiirin ilk ve son dörtlüklerini buraya kaydediyoruz:

Habibim dostum ya Ganî
Tevhide yâr eyle beni
Fedâ kıldım cân u teni
Tevhide yâr eyle beni

(...)

Sensin Vâhid ü Samed
Avfın ile eyle âzâd
Hilmî diler senden meded
Tevhide yâr eyle beni (Ünlü, 2000: 147)

Bizce şairin bu şiirde yakaladığı lirizm ve samimiyet diğer şiirlerinden daha ileri düzeydedir. Burada ayrıca şairin dilinin ne kadar işlek bir şekilde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bu manzume bize Hilmî'nin bir tasavvuf mektebine dâhil olduğunu düşündürmektedir.

Yukarıdaki şiir gibi lirik ve başarılı olmasa da Hilmî'nin, Canbulat'ın kitabında yer almayan diğer bir şiiri aşağıda verilmiştir. Bu şiir zühdî bir endişeyle yazılmıştır. Vezninde bazı aksaklıklar bulunmaktadır. Biz, parantez içindeki müdahalelerimizle bu kusurları düzeltme yoluna gittik. Muhtemelen bu kusurlar şairin şiiri yazdığı şeklinde mevcut değildi. Bu şiirin de ilk ve son dörtlükleri aşağıya kaydedilmiştir:

Ezanlar okundu niçin duymadın
Yatup topraklara yüzün sürmedin
Ben de sana cennetimi vermedim
Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim

(...)

Dost olan(lar biner) beyaz atına
Doğruca varır(lar) Hakk'ın katına
Hilmî kulum böyle gelme katıma⁶
Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim (Ünlü, 2000: 176)

Hilmî'nin Canbulat neşrinde yer almayan ve başarılı şiirlerinden birisi ise Ali Rıza Ünlü'nün kitabında "Bülbül" başlığı ile yer almaktadır. Bu şiir, İsmail Tezel cöngünde "Bülbül İlahîsi" diye kaydedilmiştir. Bu cönkten hareketle Dörtdivan'da türü fark etmeksizin besteli şiirlere "ilâhî" dendiği anlaşılmaktadır. Hatta söz konusu cönkte bir ninni, "Ninni İlahîsi" şeklinde kaydedilmiştir. Biz bu ilâhiye, Ali Rıza Ünlü ve cönkteki hâliyle karşılaştırıp en uygun hâlini vermeye çalıştık. Çünkü bu iki kaynaktaki şiirler arasında bazı küçük farklar söz konusudur. Aşağıya Bülbül İlahîsi'nin ilk ve son dörtlükleri kaydedilmiştir:

Bir gün çıktım sahralara
Nazar kıldım bülbüllere
Baktım andaki hâllere
Bülbül senin derdin nedir⁷
Aşkî olan dâim Hû der

(...)

⁶ Ünlü'de bu mısra şöyledir: "Sen Hilmî kulum da böyle gelme katıma" (Ünlü, 2000: 176).

⁷ "Bülbül senin hâlin nedir" Ünlü.

Bülbül arzu çeker güle

Sancısını almaz dile

Hilmî'nin hâline ele

Bülbül senin derdin nedir

Aşkı olan dâim Hû der⁸ (Ünlü, 2000: 174-175; Cönk, 106)

Bu şiirin son bendi, Ali Rıza Ünlü'nün kitabında yer almamaktadır ve buraya cönkten ilave edilmiştir. Ayrıca cönkte ilâhînin sonunda “Sene 14 Mart 1944” tarihi vardır. Bu tarih şiirin cöngе kaydedildiği tarih olmalıdır. Bu tarih, şiirlerin makamlı ve besteli olarak bu dönemde okunduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Ali Rıza Ünlü'nün kitabında Hilmî'nin Canbulat neşrinde yer almayan “Destan-Vakit Ahir Zaman Oldu” başlığını taşıyan uzun bir şiiri vardır. Hilmî'nin bu şiiri de destan nazım şekliyle ve sekizli hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Yine bu örnek üzerinden Hilmî'nin şiirlerinde destan nazım şeklini çokça tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Hilmî'nin bu şiiri toplumsal bir yergi havası taşımaktadır. Şiirde şeriatın tutulmadığı, Kuran-ı Kerim'le amel edilmediği, büyüklerin yolundan gidilmediği, insanların fesat işleri terk etmediği, âlimlerin ilmi gizlediği, zalimlerde insaf ve âlimlerde amel kalmadığı, zenginlerin mala taptığı, zekâtın ve haccın terk edildiği, bereketin kalmadığı, babanın evladına sövdüğü, oğulun babasını dövdüğü, bayanların eşlerinin sözünü tutmadığı, kızlarda hayâ kalmadığı, eğri ve doğrunun tanınmadığı, imamların câhil olduğu, dinin önceden garip geldiği ve sonunda da garip olduğu, hâkimlerin şikayetleri dinlemediği, dünyanın harap olduğu, fiske ve kavganın çoğaldığı, âlimlerin azdığı anlatılmaktadır. Hilmî'nin bu şiirinin ilk ve son dörtlükleri şöyledir:

⁸ *Son bent, Ali Rıza Ünlü'nü kitabında bulunmamaktadır.*

Kitab ile amel etmez
Resul'un şer'atin tutmaz
Ulular yoluna gitmez
Yanalım diyen garib oldu

(...)

İlâhî! Sen hidâyet kıl
Ki tevfikın inâyet kıl
Hilmî'ye sabr ü kanaât kıl
Yanalım din garîb oldu (Ünlü, 2000: 177-178)

Ali Rıza Ünlü, Tarih Boyunca Gerede'de Dörtdivanlı Hilmî'nin Ramazan Dede hakkında bir ilâhîsinin olduğunu kaydeder ve Ramazan Dede'nin anlatıldığı satırlarda aşağıya ilk ve son dörtlüğünü kaydedeceğimiz bir şiire yer verir. Bu şiir Sevdâyî mahlasıyla yazılmıştır. Kaynaklarda Dörtdivanlı Hilmî'nin bu mahlasla şiirler yazdığı belirtilmiş olsa da örnekleri pek zikredilmez. Sadece Canbulat'ın kaydettiği bir manzumeye Ali Rıza Ünlü'nün kitabında bu mahlasta uzun birer şiir yer alır. Sevdâyî mahlasıyla Canbulat'ın kitabında yer alan manzumenin son dörtlüğü şöyledir:

Sevdâyî derdin pek koyuk,
Yamaca bir yanarın yok.
Yüze güler dostumuz çok.
Seni Allahısınlarladık, (Canbulat, 1963: 55-56)

Şiir, kitapta “Ramazan Dede ve Arkadaşları Hakkında Söylenen İlahî: Sevda İlahisi” adıyla kaydedilmiş. On sekiz dördlükten oluşan bu şiirde “Sevdâyî” mahlası, biri hariç diğer bütün dördlüklerde zikredilmektedir. Yalnız mahlas, kitapta bir özel isim gibi kaydedilmemiştir.

Bu ilâhisinde Hilmî, Allah’tan irfan meclisinde olmayı dilemekte; Sapanlı Dede, Ramazan Dede, Himmet Dede, Samurkaş Dede, Hisar Erenleri gibi Gerede ve çevresinde mezarları ve türbeleri olan zatları anmaktadır. Bu şiirde geçen zâtlar haftada bir kere Gerede-E-sentepe’de yer alan “Şeyhler Kavağı”nda bir araya gelmekte ve tevhit sürmektedirler. Sevdâyî yani şair Hilmî onları böylece gördüğünü söylemektedir. Bu ilginç şiir de Canbulat’ın neşrinde bulunmamaktadır.

Bu şiirin ilk ve son dördlükleri aşağıda verilmiştir:

İlâhî bu durur senden
Murâdım rûz u şeb
Olam meclis-i irfânda
Buldu lezzeti Sevdâyî

(...)

Hisarlık’da cem olurlar
Irak yakın hep gelürler
Haftada bir derilürler
Böylece gördü Sevdâyî (Ünlü, 2000: 240-241)

Bu manzumenin öneminin anlaşılması için şiirde anlatılan Ramazan Dede ve Sapanlı Dede hakkında biraz bilgi vermek istiyoruz:

Ramazan Dede'nin Horasan erenlerinden ve akıncı Türklerden olduğu tahmin edilmekte ve Anadolu'ya Malazgirt Savaşı'ndan sonra geldiği söylenmektedir. Mezarı bugün Gerede'de Esentepe denilen mevkide yer almaktadır. Ramazan Dede'nin mezar kitabesi şöyledir: "Akıncı Türklerinden Yesevi dervişlerinden Horasanlı Ramazan Dede Hazretleri." Bu kitabede Ramazan Dede'nin vefat yılı olarak M. 1176 (H. 571) gösterilmektedir. Dolayısıyla kendisi 12. Yüzyıl'da yaşamıştır. Bu yüzyıl ayrıca Ahmed Yesevî hazretlerinin vefat ettiği zaman dilimini de ihtiva etmektedir. Dolayısıyla Ramazan Dede'yi Yesevî dervişi olarak göstermede kronolojik olarak herhangi bir hata yoktur. Yalnız bu tarihin kaynağı nedir, burası tespit edilememiştir.

Bu arada Ramazan Dede'nin kabrinin yanında bir kabir daha bulunmaktadır. Fakat bu kabir hakkında herhangi bir malumat mevcut değildir.

Kitabede en çok dikkat çeken ifadeler, Ramazan Dede'nin bir Yesevî dervişi olduğudur. Bu konuda herhangi bir kaynak ve belge elimizde mevcut değildir. Fakat vefat senesine ve Ramazan Dede'nin tarihi fonksiyonuna baktığımızda bunun mümkün olabileceği hatıra gelmektedir. Bugün Ramazan Dede mezarının hemen yakınında bir cami ve şadırvan bulunmaktadır.

Mezarın bulunduğu mevki, önceden onun ismine izafeten "Ramazan Dede" olarak anılmış. Atatürk'ün burada bir süre mola vermesi ve onun arzusu yönüyle bu yerin adı Esentepe olarak değiştirilmiştir. Bugün burası piknik ve eğlence alanı olarak kullanılmakta, "anıt ağaç" denebilecek yaşlı çam ağaçlarıyla dikkat çekmektedir. Ramazan Dede'nin kabrinin bulunduğu yer oldukça mamurdur.

Halk arasında anlatılan bir rivayete göre Gerede'de mezarları bulunan Ramazan Dede, Şaban Dede, Gazi Dede, Sapanlı Dede ve Musa Dede'nin beş kardeş olduğu söylenmektedir. Ramazan Dede'nin bulunduğu mevki yağmur duasına çıkılması açısından da önemlidir. Yine burada anlatıldığına göre önceden halk, Ramazan Dede'nin türbesinin bulunduğu mevkideki odunları yakmaz ve çam

kozalaklarını toplamazmış. Çünkü aksi durumda bunun insanlara uğursuzluk getireceğine inanılmış (Arık, 2000: 230).

Yukarıdaki dörtlüklerde zikredilen Sapanlı Dede de oldukça tanınmış evlialardan birisidir. Sapanlı Dede Türbesi, Bolu-Gerede'ye bağlı Sapancı-Urgancılar Köyü'nde yer almaktadır. Onun da Horasan'dan geldiği ve Ramazan Dede'nin kardeşi ve akıncı olduğuna inanılmaktadır. Türbesinde iki sanduka bulunmaktadır. Buradaki türbeyi genelde çocuğu olmayan kadınlar ziyaret etmektedir. Ayrıca hasta ve huysuz çocuklara da şifa umuduyla bu türbe ziyaret ettirilir. Gelen çocuklar türbenin yakınlarında bulunan bir suda yıkanır. Yöredeki insanlar onun tasarrufunun devam ettiğine inanırlar.

Anlatılan bir rivayete göre Sapanlı Dede, elindeki sapanıyla fırlattığı taşın düştüğü yerin kendisine mezar yapılmasını vasiyet eder. Öldükten sonra naaşı vasiyeti gereği Sapanlı-Urgancılar Köyü'ne gömülür. Bugün kendisinin metfun bulunduğu türbede elinde sapanıyla Sapanlı Dede resmedilmiştir.

Kaynaklarda zikredildiği hâlde örneğine sadece Ali Rıza Ünlü'nün kitabında rastladığımız Hilmî'nin bir başka şiiri de hocası ve Gerede müftüsü Muhammed Sadeddin Efendi için yazdığı bir mersiyedir. Muhammed Sadeddin Efendi, Geredeli bir âlimdir. Babasının adı Hacı Abdurrahman Fevzi Efendi'dir. 1808 yılında Gerede'nin Seviller mahallesinde doğmuştur. İlk tahsilini babasından görmüştür. 1844 senesinde babasından icâzet almıştır. Muhammed Saadeddin Efendi 1849 yılında Gerede müftüsü olmuştur.

Saadeddin Efendi, henüz babasından icâzet almadan Gerede ayânı Hacı Ahmet Ağa tarafından Yeni Câmi bitişiğinde yaptırılan medresede görevlendirilmiştir. Muhammed Saadeddin Efendi halk arasında "ayaklı kütüphane" olarak tanınmıştır. Birçok âlimin yetişmesinde büyük hizmetleri geçmiştir. 1879 senesinde Gerede'de Kabiller Mahallesi'ndeki evinde vefat etmiş ve Gerede'de Nalbant Tepesi denen kabristanlıkta babasının yanına defnedilmiştir. Kendisinin Şerh-i Kaside-i Bürde ve Risâle-i Nefs-i Emmâre adlı iki eseri

vardır. Ali Rıza Ünlü bu eserlerin kendi kütüphanesinde mevcut olduğunu söylemektedir (Ünlü 2000, 121-122).

Saadeddin Efendi, Dörtdivanlı Hilmî'nin de hocası olmuştur. Hilmî vefatında hocasına bir mersiye söylemiştir. Bu mersiye'nin aşağıya ilk ve son dörtlükleri kaydedilmiştir:

Emr-i Hudâ gelüp dünyadan göçtü
Bir ben değil cümle cihan ağladı
Fırkatin ateşi ortaya düştü
O nâr-ı firkate yanan ağladı

(...)

Hilmî yandı bu fırkatin nârına
Kimse güvenmesin dünyâ varına
Üç beş arşun bezden kefen sarına
Yakasız gömleği gören ağladı (Ünlü, 2000: 126-128)

Elimizdeki bir cönkte Hilmî'nin Oğullar Destanı ve Cevdet Canbulat'ın kitabına "İlahi Elvedâ" şeklinde kaydettiği manzumeleri de vardır. Oğullar Destanı, cönkte "Fırkatnâme" başlığıyla kaydedilmiştir ve dörtlük sayısında herhangi bir fazlalık yoktur. Sadece tekrar eden mısradâ, oğullar kelimesinin yanında "yavrular, kuzular" gibi ibareler yazılmıştır. Bu da bu manzumenin bir icra ortamında, makamla okunurken kaydedildiğini göstermektedir. "İlahi Elvedâ" ise cönkte "İlâhî Budur" şeklinde kaydedilmiştir ve aşağıdaki mısralar Canbulat'ın neşrinde yoktur. Biz bu mısraları da buraya kaydetmek istiyoruz:

Aşkı olan komaz dilden
İrade gider elinden
Geçer hep malından
Sizi Allah'a ısmarladık (Cönk, 131)

Dörtdivanlı Hilmi'nin bu manzumelerden başka şiirlerinin de olması ihtimal dâhilindedir. Yalnız bunun için Dörtdivan cönklerinin üzerinde yoğunlaşılması gerektiği ortadadır. Özellikle kütüphanelere intikal etmiş cönkler bu açıdan faydalı olabilir. Cevdet Canbulat neşrinde yirmi beş olan şiir sayısı altı ilaveyle bu çalışmada otuz bire yükselmiştir. Bu şiirlerin daha çok olması ihtimal dâhilindedir.

3. BÖLÜM

DÖRTDİVANLI HİLMİ'NİN ŞİİRLERİ

İLÂHÎ

Hamdülillâh aşkın gönlüme düştü
Arzum sana kara donlu Beytullah.
Nar-ü firkatine ciğerim pişti,
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Leyl-ü nehar Hakk'a niyaz ederim
Şu cihanda malı mülkü n'iderim
Sana âşık oldum, sana giderim
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Hayli vakit sana arzu çekerim
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim
Vakti saat gelsin deyu bakarım
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Arafat dağıdır bizim, dağımız
Anda kabul olur dualarımız
Mîna'da kesilir kurbanlarımız
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Gafil olma kardaş, aldanma bunda
Varın sarf eyle Hakk'ın yolunda
Sana şefi' olur mahşer yerinde
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Beytullah'ın yeşil örtüdür üstü
Ana arzu çeker Resul'ün dostu
Günahının affı ricadır kastı
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Sana âşık oldum yanar yüreğim
Nasib eyle Yarab varıp göreyim
Hacerülesve'de yüzüm süreyim
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Sağlık selâmetle varam mı Yarab
Murad-ı maksuda erem mi Yarab
Arafat'ta vakfeye duram mı Yarab
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Cebel-i Arafat'ta vakfeye dursam
Dahi Mescid-i İbrahim'e varsam
Öğleyle ikinci beraber kılsam
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Arafat'tan dönüp Mina'ya varsam
Kurbanımı kesip yollara girsem
Medine'ye varıp yüzümü sürsem
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Kimse mazhar olmaz çağrılmayınca
Cümlenin muradı budur hem bence
Açılmış meskenin gülleri gonca
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Ayrınca Hûda'nın fazl-ı ihsanı
Düşüp bir ataşa yanar hem canı
Cümle muradını verir Süphan'ı
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Delilimiz gelip kefenim alsam
Boyunca sarılıp ihrama girsem
Civar-ı Resül'de defnolup kalsam
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Kafileyle hüccac beraber gider
Medine'ye varup ziyaret eder
Anadan doğma ol günahlar gider
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Eyvallahımız size yadigâr olsun
Okuyan ihvanlar eline alsun
Hakirin ruhuna fatiha olsun
Arzum sana kara donlu Beytullah.

Hilmi vedalaşup yoluna gider
Cümle dostlar dua emanet eder
Mevlâ cümlesine vermesin keder
Arzum sana kara donlu Beytullah.

İLÂHÎ-İ ELVEDA

Göç zamanımız geldi
Sizi Allahâsmarladık
Hak muradımızı verdi
Sizi Allahâsmarladık.

Yol kaydımız görüldü
Cümle dostlarım derüldi
Hurcumuz dahi sarıldı
Sizi Allahâsmarladık.

Ana âşık olanlara
Canı feda kılanlara,
Hak nasib etsin anlara
Sizi Allahâsmarladık.

Bülbül arzu çeker güle
Gülün kadrini bülbül bile,
Habibine komşu kıla
Sizi Allahâsmarladık.

Açık etsün yolumuzu,
Sen bilürsün hâlimizi.
Evlâd-ü ayalimizi
Sizi Allahâsmarladık.

Hacılar girdiler yola,
Cümle refikleri bile.
Gidin yol mübarek ola
Sizi Allahasımarladık.

Arabistan'ın yazları,
Gelebilen gazileri,
Burda kalan kuzuları
Sizi Allahasımarladık.

Niyet edip gidenlere
Sıhhat versin bedenlere.
Beyti tavaf edenlere,
Sizi Allahasımarladık.

Arabistan'ın çölleri,
Zevk-u sefadır yolları.
Kokar Mekke'nin gülleri,
Sizi Allahasımarladık.

Hacılar konup geçerler,
Ab-u Zemzem'i içerler.
Yakasız göynek biçerler,
Sizi Allahasımarladık.

Hilmî'nin budur niyazı,
Eda eyliyelim farzı,
Duadan unutmayın bizi,
Sizi Allahasımarladık.

CEVAB-I HİLMÎYA
(PÜR-ZİYÂ'NIN MANZUMESİNE CEVAP)

İster isen bizden doğru cevabı
İkrar üzerine var imanımız
Nasib eyle Yarab şarâb-ı âbı
Din-i Muhammet'tir bizim dinimiz,

Hüda bizi derd-i aşka düşürdü
Ciğerimiz püryan edip pişirdi.
Mecnun gibi yüce dağlar aşurdu
Yâr uğruna feda olsun canımız.

Aşkın ataşına yanmıyan bilmez
Sinemde yaralar çoktur onulmaz.
Bivefa yâr sevdim yüzüme gülmez,
Hemen bin âh ile geçer günümüz.

Bu nâmemiz Pür Ziyâ'ya varursa,
Vezninde mevzunda noksan bulursa,
Hilmîya da âşık mıdır denürse,
Âşıklara vardır eyvallahımız.

Gerçi noksan olmuş rûz-i beyitler,
Zihnimiz dağıttı merhum yâğitler,
Ciğerimizde vardır çok delikler
Dâr-u bekâ oldu üç evlâdımız.

Hilmîya'nın çoktur bu sene gamı
Akar dîdesinden yaş ile demi
Erlîk midir dost dostuna küse mi
Ayrılık firâkı büktü belimiz

CEVÂB-I HİLMÎYÂ
(PÜR-ZİYÂ'NIN MANZUMESİNE CEVAP)

Gerçi vasfımızı dinlemişsiniz,
Söyünmüş arının yeliyüz bizler
Gıyaben bir adam bellemişsiniz,
Viran bahçesinin gülüyüz bizler,

Eğer görüşmeklik nasib olursa,
Hüda kuzuları garip kalursa,
Âşık maşukunu gelip bulursa,
Âşıklar yolunun yoluyuz bizler.

Bülbül iken şimdi olmuşuz gurap
Felek bahçemizi eyledi harap,
Bir gün olur biz de oluruz turap,
Eğlenmeyüp giden, seliyüz bizler.

Cüz'î aşkın şarabını içmişiz,
Dahî vefasız dünyadan geçmişiz.
Yakasız kefenin gömleğin biçmişiz.
Resmimiz görünür ölüyüz bizler.

Niye mağrur olup da gücenmeli,
Bu sözlerimizi söylemez deli.
Üstadlarımıza diyelim beli,
Akıllı değilüz, deliyüz bizler.

Gelip vusul bulup nâmemiz bize,
Sürurlar verdi gamlı gönlümüze.
Bizi gururlu mu dediler size
Turaptan ednâ bir kuluyuz bizler.

Bîçare Hilmîya daim uyanık,
Firkat ataşile ciğeri yanık,
Akar dîdeleri yaşı bulanık
Deryadan ayrılan gölüyüz bizler.

OĞULLAR DESTANI

Yaktı kül eyledi firkat ateşi
Ciğerimi pürvan eden oğullar.
Kime ne edeyim Mevlâ'nın işi,
Tomurcuk gül iken giden oğullar.

Mehmet'im Sırp'a kavgaya vardı.
Dayısını anda hem şehit verdi.
Plevne'de kâfir kolundan vurdu,
Din uğruna harbe giden oğullar.

Abdullah Efendi dersini okurdu,
Cuma günü bülbül gibi şakırdı.
Âlem bu camiye lâyıık bu derdi,
Camisini mahzun eden oğullar.

Alaca Mescid'in bülbülü idi,
Ananın babanın hem gülü idi,
Cümlenin yanında sevgili idi,
Kendisinden hoşnut kılan oğullar

Hocasına varup dersini aldı,
Hastalanup vedalaşup da geldi,
Sözü-sohbetine talipler oldu,
Taliplere hasret giden oğullar.

Yazıları yazmaz oldu elleri
Kur'an'ı okumaz oldu dilleri
Açılmadan soldu gonca gülleri,
Gülleri toprakta solan oğullar.

Bakar idim medresenin yoluna
Kuzum gelir idi salına salına
Mevlâm sabırlık versin bu kuluna
Kitapları garip kalan oğullar.

Eşref'im davar güderdi her an
Bulunmazdı rızâsız işte bir an
Gecelerde daim okurdu Kur'an
Hakk'ın emrini güden oğullar.

Mehmet'im der ki kaytımı göreyim
Harçlığımı bulup yola gireyim
Din uğruna kâfirleri kırayım
Sanısı gönlünde kalan oğullar.

Abdullah der ki kimse bilmez sızımı
Yayladan götürün benim kuzumu
Teneşirde bâri görsün yüzümü
Kuzusunu göremiyen oğullar.

Mehmet'im dünyasını bitirdi
Validesi zayıf halde yaturdu.
Çarşafa koyup yanına götürdü,
Anasına hasret giden oğullar.

Validesi der Eşrefimi göreyim
Derdi nedir bir halın sorayım
Anlara hakkımı helâl kılayım,
Gençliğine doyamıyan oğullar.

Abdullah der babam yanıma gelsin,
Vasiyyet edeyim bir tövbe versin
Ata hakkım bana helâl kılsın
Ana-ata hakkını bilen oğullar.

Hüda'nın vergisi beş kardeş idi,
Birbirlerine hem mûti eş idi.
Daima işleri hem cümbüş idi,
Gülerek muhabbet eden oğullar,

Mehmet'imın kaldı türlü hozeni
Abdullah'ın hütbesile ezeni,
Mevlâm âhirette göster yüzünü
Hasreti kıyamete kalan oğullar.

Sağken gördüler kendi düşlerini
Yedi gün içinde göçtüler göçlerini
Mevlâm ihsan etsün hemen işlerini
Mülk evine göç eyliyen oğullar.

Levh-i mahfuzda yazılmış yazılar
Öksüz kaldı ufak altı kuzular,
Yüzlerin görünce yürek sızılar
Kuzuların koyup giden oğullar.

Yavrularım öleceğini bildiler
Tövbe alıp vasiyyetin kıldılar
Yedi gün içinde teslim oldular
Fânî dünyayı terk eden oğullar.

Elimle gasledip kefene sardım
Selâların verüp eksiğini gördüm
Eyüp Sultan sabrı Yarabbîm derdim,
Âhiret libasın giyen oğullar.

Bu dünya fânidir vefası olmaz
Buna gelen gider hiç geri kalmaz
Bakî kalır sanma kimseye kalmaz
Ömürleri âhir olan oğullar.

Başım alıp gitsem dağlar başına
Dayanılmaz ayrılık ataşına.
Bakmayınız yârenlerin işine
Eşinden ayrılıp giden oğullar.

Derdi olmıyanlar oynayıp güler
Kuzusundan ayrı düşenler meler
Ölüm ayrılığı yürekler deler
Benim yüreğimi delen oğullar.

Felek yüreğime vurdu yâreler,
Emir böyleymiş nedir çareler.
Oğuldan ayrılan kendin yâreler,
Ciğerimi yaralıyan oğullar.

Böylesini kul başına vermesün,
Üçü bir haftada kabre girmesün,
Ufak kuzuları öksüz kalmasun,
Kuzuların boynun buran oğullar.

Cenab-ı Mevlâ'nın çoktur işleri,
Üç ay evvel gördüm kara düşleri.
Fırkat ile oldu yayla göçleri,
Fırkatleri bağrım yakan oğullar.

Yüce dağlar karı eriyip akar
Fırkat odu düştüğü yeri yakar,
Kime dokunursa belini büker,
Kaddimi yay edip büken oğullar.

Nice kimselerin ismi anılmaz,
Nicelerin yaraları onulmaz,
Kuzularım satın alsam alınmaz,
Kavuşmamız mahşere kalan oğullar.

Hilmî sen razı ol Hakk'ın emrine,
Hüda emrini getirdi yerine,
Dua eyle bakîlerin ömrüne,
Makamları cennet olsun oğullar

DESTAN-I ESİR VE ŞEHİT

Moskof ilen gayet azîm cenk oldu,
Adûya intikam kala mı Yarab?
Nice bin din-i İslâm esir oldu,
Sağ olup vatana gele mi Yarab?

İlm-i ezelde yazılmış yazısı,
Kimi esir oldu, şehit bâzısı.
Melûl mahzun öksüz kaldı kuzusu,
Mahşerde kuzusun göre mi Yarab?

Nice bin yiğitler gittiler harbe,
Kavgaya girdiler varınca Sırb'a,
İçinde çoğunun kuzusu körpe,
Kuzusuna vuslat bula nu Yarab?

Moskof, köprüsünü Tuna'ya kurdu,
Bulgar kılavuzu Şıpka'ya girdi.
İslâm'ın askerinin hesapsız kırdı,
Ettiği yanına kala mı Yarab?

Lofça dedikleri bir bender şehir,
Orda asker sala koşuldu vafır,
Sonu galip gelip aldı ol kâfir,
Ol yezit haddini bile mi Yarab?

Lofça'da karakol yücede kaldı,
Geriden Moskof'un imdâdı geldi.
Silâh omuz edip içeri girdi,
Şehitler al kanda kala mı Yarab?

Ol vakit ortaya bir figan düştü
İslâm'ın içine kâfir karıştı.
İçinde sağ kalan dağlara kaçtı,
Çekilen zahmetler çile mi Yarab?

Kimi yalın ayak, kimi açık baş,
Kimisi yalanız, kimisi arkadaş.
Kimisi gözünden döker kanlı yaş,
Acap görer mi yüz sıla mı Yarab?

Şıpka kasabası Balkan içinde.
Dalkılıç yâresi kalkan içinde,
Şehitler yaturlar al kan içinde,
Anlarda şefaât kala mı Yarab?

Kaçça kaçça Plevne'ye vardılar,
Osman Paşa'nın koluna girdiler,
Başına geleni haber verdiler,
Dediler bize de böyle ola mı Yarab?

Plevne kasabasına indiler,
Moskof ilen muharebe kıldılar,
Elli gün ateş içinde yandılar,
Dediler imdatçı gele mi Yarab?

Moskof askerini başına derdi,
Osman Paşa ile kavgaya durdu,
Nihayetsiz İslâm askerini kırdı,
Nusret-i İlahî ola mı Yarab?

Osman Paşa der ki, Moskof Kralı,
Hile ile işin dünya duralı,
Teslim olmam dini karalı,
Şehitlik ya gazi ola mı Yarab?

Def'a Osman Paşa eyledi divan,
Ateş boruları vuruldu heman.
Atı vurulup kendi kaldı yayan,
Dediler kurtulup gele mi Yarab?

Ol vakit destine kılıcın aldı,
Yayan yürüyerek tabura geldi.
Kâfir arkasından bir hamle kıldı,
Bilemem, kurşun mu, gülle mi Yarab?

Mahsara edip etrafı bağladı.
Al kan akıp sular gibi çağladı.
Nice nice bin analar ağladı,
Akıp yuvarlanan gele mi Yarab?

Alt'ay Osman Paşa mahsarda kaldı,
Cenab-ı Hakk'a çok dualar kıldı.
Süleyman Paşa'ya haberler geldi,
Ol vakit imdadı vere mi Yarab?

Tükendi cepbane erzak kalmadı,
Süleyman Paşa'dan imdat gelmedi.
Cenab-ı Mevlâ'dan nusret olmadı,
Kâfir ikliminde kala mı Yarab?

Osman Paşa dedi ol evlâtlara,
Gadretmiyelim şahbaz yiğitlere.
Selâmet diyelim yezit itlere,
Kumanda altına ala mı Yarab?

Ne çare, kâfire teslim oldular.
Ellerinden silâhların aldılar.
On iki gün kışl' içinde kaldılar,
Ölenler hesaba gele mi Yarab?

Bakın şol dinsiz kâfirin işine,
Emreyleyip sürdü köprü başına
Muhasara edip kışın içine,
Evlâd-ı vatan sağ kala mı Yarab?

Kimisi vurulmuş yarasın sarar,
Kimisi yitirmiş kardaşın arar.
Kimisi zâr edip yürekler deler,
Evdeki canları duya mı Yarab?

Oradan sevkedip yola vurdular,
Ulah Yakası'nda hep ayırdılar.
Helallaşup birbirine sarıldılar.
Bir dahi görüşmek ola mı Yarab?

Kimisi ağlayup kimisi güler,
Kimisi gözünün yaşını siler.
Kimisi Mevlâ'dan sağlığın diler,
Acap sağ olup gele mi Yarab?

Kimisi üşüyüp kimi yoruldu,
Kimisi birbirine sarıldı.
Hele çoğu da acından kırıldı,
Gözetirler tayın gele mi Yarab?

Osman Paşa üç yerinden vuruldu,
Hekim gelip yaraları sarıldı,
Kışın nihayetsiz asker kırıldı,
Dört bölükten biri kala mı Yarab?

Varup Moskof'un eline düştüler.
Seyre gelip başlarına üstüler.
Ne dedüğü anlaşılmaz, şaştılar,
Başımıza bu da gele mi Yarab?

Hilmî de iki evlâdını verdi,
Leyl-ü nehar yüzün yerlere sürdü,
İlâhî sağlıkta kavuştur dedi,
Duası müstecap ola mı Yarab?

DİVAN

(fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün)

Büktü kaddim mihnet-i derd-i belâsı gurbetin,
Kaldı⁹ dermânım, yeter oldu cefâsı gurbetin.

Kişi mümkün mertebe etmesün terk vatanı¹⁰
Olmasun âlemde herkes müptelâsı gurbetin

Benden akdem söylemiştir bu misâli ehl-i din,
Çok demişlerdir, sefâsından cefâsı gurbetin.

Kâh teferrüç, kâhi mahbûb ile ülfet eylemek,
Eğlenilmez, ger olmazsa dilrübâsı gurbetin.¹¹

Hilmi, kahrı, mihneti, hicri, çekilmez ise de,
Âh!.. Ne çâre böyleymiş iktizâsı gurbetin.

⁹ *Bizim bu manzumede “Kaldı” şeklinde tercib ettiğimiz kelime Canbulat neşrinde “Kesildi” şeklinde yazılmıştır. Fakat bu şekilde vezin bozulmaktadır.*

¹⁰ *Vezin kusurlu.*

¹¹ *Vezin kusurlu.*

BEYİT¹²

Kavak meyve vermez, diken de sümbül,
Yarasa toy olmaz, leylek de bülbül.
Deve katır olmaz, merkep de düldül,
Bin yıl tımar etsen küheylân olur mu?

Kâmiller nasihat dinleyin çokça,
Mangır altın olmaz, demirden akçe,
Her yerde gül bitmez, bostanda yonca,
Bülbül ötmek ilen gülşen olur mu?

Tunçtan kılıç olmaz, ağaçtan bıçak,
Nekes cömert olmaz, muhannet koçak,
Kâğıt tandır olmaz, kerpiçten ocak,
Odun yakmak ilen külhan olur mu?

Hamamda olur mu havuzdan kurna,
Dümbelek davul olmaz, düdükten zurna,
Serçe keklik olmaz, doğan da turna,
Kargayı beslesen şahan¹³ olur mu?

¹² Dörtdivan'da şiir söylemeye "beyitleme" de denir. Buradaki "Beyit" başlığı nazım birimi olarak düşünülmemelidir. Burada beyit aslında "şiir" anlamında ve terim anlamından daha geniş bir mânâda kullanılan bir kelimedir. Hilmi'nin bu başlıkta başka şiirleri de vardır.

¹³ Canbulat neşrinde bu kelime "şabin" olarak kaydedilmiş. Kaftiye gereği "şaban" olmak zorundadır.

Şairler çalarlar tanbur ile saz,
Tavuk horoz olmaz, ördek dahi kaz,
Cahil vâz dinlemez, muhannet niyaz,
Mevlâ'nın indinde insan olur mu?

Gâyetten makbuldür okuyup yazan,
Muhannet neylesün deryada yüzen,
Dağlarda büyüüp yabanda gezen,
Kâmiller içinde irfan olur mu?

DESTAN

Vakt-i hâlin hâllerini söyleyin,
Kulak verin bir güzelce dinleyin.
Cümle dalâlette kaldı n'eyleyin,
Ne adamlık belli, ne kıymet belli.

Efendilik ucuz, ağa bolaldı,
Kendini bilene cihan daraldı.
Sonradan görmeler pek çoğaldı,
Ne adamlık belli, ne kıymet belli.

Etvar ile gezer salları kolunu,
Bastığı yerler bölük bölük bolünü.
Ya niçin bilmezler eski hâlini,
Ne adamlık belli, ne kıymet belli.

İslâm'ın şartını sorarsan bilmez,
Dünyanın yüzünü tuttu bînamaz.
İyi ile kötüyü kimse tanımaz,
Ne adamlık belli, ne kıymet belli.

Varmış mektebe bilmez dersini,
Görmemiş elif, okur Yâsin'i.
Neyleyin dünyada ben böylesini,
Ne adamlık belli, ne kıymet belli.

Ne dersen oturur, diler dizini,
Bir meclise varsa bilmez sözünü.
Türlü fesatlığa yorar özünü,
Ne fesatlık belli, ne İslâmlık belli.

Cebi ensesinde, eli gö...de,
Beş-on gemisi var sanki Bartın'da
Sıpa desem semeri yok sırtında,
Ne adamlık belli, ne kıymet belli.

Âlâ, edna hep kürk giymiş sırtına,
Gezerken zannedersin eser fırtına.
Tilki postu geçmiş arslan sırtına,
Ne tilkilik belli, ne arslanlık belli.

Görgülü azaldı, ağa çözdü,
Bâzılar zanneder cihan düzeldi,
Bid'atlar çoğaldı, amel çözdü,
Ne insanlık belli, ne kıymet belli.

Bellerinde saat, vaktini bilmez,
Beş vakit namazın birini kılmaz.
Cihanı verseler gözleri doymaz,
Ne kanaat belli, ne kıymet belli.

Saat köstekleri sırma gümüşdür,
Zincirleri birbirine dolaşur.
Azgın kelpeler gibi durmaz boğuşur,
Ne adamlık belli, ne kıymet belli.
Debdebeyle gezer elinde yafta,

Meclise oturmuş beş-altı softa.
Bala sirke katsan, kaymağa köfte,
Anda ne lezzet, ne letafet belli.

Çıksan şeriata kâtip buyurur,
Geçsen karşusuna bıyık kıvrır.
Bir teklif daha etsen gö...nü devirir,
Ne şariat belli, ne kıymet belli.

Hilmiyâ da söyler bu kelâmları,
Nitmeli dünyada bu zulümleri,
Ya nerde bulalım eski adamları,
Ne ervâh şâd olmuş, ne kabri belli.

DESTAN BUDUR

Ne pek yüksek olsun, derler ki yüce,
Ne pek kısa olsun, derler ki cüce.
Sarsam orta boylu üç gün üç gece,
Pembe döşek yorgan sefasına bak.

Kuşansa yakışur şalın incesi,
Ne de nazik olur belin incesi.
Geriden bellolur malın iycesi,
Salınıp yürürken edasına bak.

Eğer kız atarsan mislini ara,
Nafile boş yere harcetme para.
Alursan yüzünü çıkarır kara,
İptida kızının anasına bak.

Yârin güzel ise eyle ülfeti,
Şekerden tatlı olur anın sohbeti.
Bir yiğidin kötü olursa işreti,
Kıyamete kadar belâsına bak.

Kiminin elinde vardır san'atı,
Kimi ezber eder okur âyeti.
Kimisi şah olur eder hizmeti,
Gel de şu yazınım imzasına bak

Tutar mı insanın kendi tuzağı.
Sana vardır desem anın tuzağı.
Buradan aşağı tutun kulağı,
Yoktur sevdiğim, başkasına bak

Miski amber ile versem kokuyu,
Kötü iyi olur mu versem okuyu,
Nasihatim olsun, alma kötüyü.
Döşegine girsen lezzetine bak.

Kötünün ölümü acı urkâri(?),
Yıkılıp geçmekte ömrümün varı,
Bir yığidin yosma olursa yâri,
Anaya-ataya duasına bak.

Sözüm nasihattir bence belli,
Arayıp bulmalı bir ince belli,
Bir adam olursa dünyad'ik evli.
Dağıtır uykuyu sevdasına bak.

İki evlilerin kaygusu çoktur,
Dağıtır uykuyu sevdası çoktur,
Nebî şaşurursa b.k üstün b.ktur,
Nebî şaşurmanın edasına bak.

Bu bir kalbe doğmaz dedim iptida,
Ben söylemedim söyleten Hüda,
Dillerde söyleten aşka berhüda,
Cümlenin rızkını veren Mevlâsına bak.

DESTAN BUDUR

İslâmbol'dan çıkıp niyet eyledik,
Muradımız vardır, Süphan'ımız var.
Derûn-u derdimiz Hakka söyledik,
İşimiz ihsan eder Süphan'ımız var.

Kimimiz at ile gitti karadan,
Kimimiz; gemiyle gitti deryadan,
Kimimiz kuş gibi uçtu havadan,
Sanmam ki bu sözde yalanımız var.

Tamam bir ayda geldik Şumna'ya
Atları bağladık beylik kışlaya,
On beş gün oturduk geldik orduya,
Yirmi otuz bin de yayanımız var.

Bir ulu meydana çadırlar kurduk,
Yiğirmi gün dahî anda oturduk,
Hep ordu bir yere cem olup geldik,
Gayri o günlerden mihmanımız var.

Ömer Paşam der ki gel bire kâfir,
Neyise muradın sen eyle zahir,
Yetmez mi bu kadar durduk misafir,
Tuna'dan geçmeğe fermanımız var.

Bunda kâfir der ki geçirmem seni,
Yoluna koymuşam can ile teni,
Galiba duymadın sen bunda beni,
Diriyken adam yer insanımız var,

Ömer Paşam der ki ben de geçerim,
Kırar askerini kanın içerim,
Şaşırıp aklımı sanma kaçarım,
Dost ile düşman birbirin tanır var.

Ömer Paşam der ki sizi yakarım
Evinizi başınıza yıkarım,
Çıkıp karşınıza seyre bakarım,
Kerim Paşa gibi arslanımız var.

Kâfir dediler ki var git işine
Kuzgunlar kondurmam kendi leşime,
Kırarım askerın düşem peşine,
İslâmbol'a kadar meydanımız var.

Ömer Paşam der ki korkmazam senden
Dahî bir ataş da yemezdin benden,
Diri iken cengi alırım senden,
Nice sencileyin kurbânımız var.

Kâfirler dedi ki gelmeniz beri,
İçeride çekerim de hançeri,
Kırarım askerın dönmez hiç geri,
Mahzenler dolusu silâhımız var.

Ömer Paşa der ki istedim geldim
Padişah fermanı elime aldım
Etrafı insana(?) ataşlar saldıım
Kilise sınırında nişânımız var.

Kâfirler dediler geçti zamanı,
Evvelden dinilerim ben yalanı
Zor ile zaptettim ben bu cihanı
Size yetişecek üryânımız var.

Ömer Paşam der ki uçurdum havadan
Yardımcımız olsun Ganî Yaradan
Ramazan ayında geçtim Tuna'dan
Yerköy tarafında meydânımız var.

Yerköy'den çıktık üç günde tamam
Çekerim cefayı kimseye demem
Kâfirler dediler içeri koymam
Mısır tarlasında mekânımız var.

Çadırlar kurdular ulu meydâna
Atlı beyleri de çıktı divâna
Geleceksen kâfir gel bir meydâna
Gelmez isen ceng-i cihânımız var.

Bükreş'in içinde askerın ucu
Kâfir kabul etmem dedi haracı
Gelmeğe başladı Arab'a koçu
Öldürür isen der bir cânımız var.

Ömer Paşam der ki düştüm sevdâya
Kerim Paşam girdi evvel kavgâya
Topların avazı çıktı havâya
Ol zaman dediler amanımız var.

Kâfir der ki aman askerim şaştı
Gülle ile kurşun, kurşuna bastı
Ölenimiz öldü, ölmeyenimiz kaçtı
Biraz askerimde ziyânımız var.

Ömer Paşam der ki kavgaya girdim
Otuz beş senelik murâda erdim
Düşmanı öldürüp leşini serdim
Bükreş'in içinde al kanımız var.

Kâfirler dediler elinden aman
Ne tākâtım kaldı ne dahî derman
Her ne ki söylersen emrine ferman
Yardımcımız sabî-sübyanımız var.

Ömer Paşam der ki deryalar taşar
Maşallah, deymesün askerime nazar
Bu meydandır, yiğit yiğidi basar
Yardımcımız bizim Süphanımız var.

Kâfirler dedi ki bilmezem n'oldük
Merhamet kıl bize imanımız var
Azgın olduk şimdi belâmız aldık
Rûz-i şeb durmayıp feryadımız var.

Ömer Paşam der ki verin bir haber
Dokunmasun bizden sizlere zarar
Padişah nüfuzu dağları deler
Abdülmecit gibi sultanımız var.

Kâfirler der ki haberimiz yoktur
Benim askerimde çingâne çoktur
Bizim işimiz de b.k üstü b.ktur
Affeyle suçumuz isyânımız var.

Ömer Paşam der ki gayri siz durun
Varın evinizde rahat oturun
Askere münasip bir kışla bulun
Bursa burnundadır! Mekânımız var.

Kâfirler dediler biz düştük derde
Derdimiz çaresi bilmeyiz nerde
Çadırlar kurulmuş dolu her yerde
Söyünmez derunumuz firakımız var.

Ömer Paşam der ki ettim merhamet
Dünyalar durdukça sağ olsun devlet
Bizim için tazim eylemiş (millet)¹⁴
Evelce söylenür destanımız var.

¹⁴ Parantez içindeki kelime *Canbulat* neşrinde yoktur. Buraya mısranın anlamına uygun olarak tarafımızdan ilave edilmiştir.

DESTAN-I SAMAN

Dokuzan yedide saman kıymetli,
Rençberin bağrını yere düşürdü.
Okkasın ikiye aldılar otun,
Geçinemeyip kaybedip şaşurdu,

Don-kar üzerinde kızak yürüdü,
Dörtdivan ovasın insan bürüdü.
Çürümüş kalmış samanlar eridi,
Nehar-ı nevrüzda bir sap kış idi

Sekiz saat yerden dahi geldiler,
Otu samanı arayıp buldular,
Bahasın bakmayıp hemen aldılar,
Çürük samanın sepeti beş idi.

Ot saman satanlar evinden çıkar,
Müşteri gelir mi yollara bakar,
İki bahasına samanı satar,
Hemen insafı da kalmamış idi.

Peşin almayınca vermez samanı,
İnsafı yok, kabul etmez amanı,
Parayı görürse verir imam.
Veresiye vermez alur peşini

Bahasını kesip kapuyu kitler,
Öküzler koşuda, boş durur çitler,
Urgana bağlayıp içerde kitler
.....diyene bulup kendin düşürdü

Hak eksik etmesün hele bulundu,
Ucuz-pahalı demeyüp alındı,
Sekiz-dokuz saat yerden gelindi,
Görülmeyip işitilmemiş idi.

Bir haftaya ruhsat alamadılar,
Faiz ile para bulamadılar,
Kızak yürümedi gelemediler,
Başına hiç yokluk gelmemiş idi.

Mevlâm imdat etsün rençber olana,
Bu sene ot saman satın alana.
Hüda zulmettirmez hâşâ kuluna.
İnsanın da fiili pek azmış idi.

Nevruzdan sonra dört karış kar idi,
Hak ile akyel esip eridi.
Urumşah'ta büyük seller yürüdü,
Damların içine su dolmuş idi.

Hayvan zahiresi çok işler etti,
Rençberin elinden olanı gitti.
Nevruzdan evveli tiftiği sattı,
Yarı bahasına hem vermiş idi.

Beslemede olan, malını güttü,
Dermânı kalmamış çamura battı.
Cuma Pazarında gönünü sattı
Çoğunun bir tek öküzü kalmış idi.

Fıkaraya Mevlâm imdat eylesün.
Hâlinden bilen yok, hâlin söylesün.
Tohum ekecek yok, acap neylesün,
Niceler âh, naçar kalmışam dedi.

Hilmî der de anladınız zamanı,
Parasız kabul etmezler amanı.
Gözüne gani kon, otu samanı,
Bu sene de olan bu pek iş idi.

DESTAN

Nasihat babında bir destanım var,
Her şeyi anlayıp sen âr eyleme.
İspat-i vücudla eyledim hisar,
Sakın bu kelâmdan firar eyleme.

Bend ol bir kâmile etme vesvese,
Hamd ile Hüda'dan ne gelse size,
Bir adam ki senden bir şey dilerse,
Çünkü veremezsin ikrar eyleme.

Bir adam dünyada olursa gammaz,
Çıkar doğru yoldan olur hilebaz.
Baktın ki bir kelâm sana yaramaz,
Nafile dinleyip nazar eyleme.

Dolar, coşar, gider deryâ-yi umman,
Duyulur her kime bir taş atarsan.
Dil bedesteninde cevher satarsan,
Bahasın bilmezler, mezat eyleme.

Erbab-ı davete eyleme benlik,
Benlik edenlere olmaz düzenlik.
Kemliğe iyilik et, eyleme kemlik,
Eğri yolu kendine ihtiyar eyleme.

Blbl feryad eder glizrına,
Pervane çevrilir zehrin nzına.
şıklar vasıl olur Hak divanına,
Beyhude yere beste-gftar eyleme.

DESTAN

Dinleyin ağalar bu nasihatim,
Sûretâ görüp insana aldanma.
Zemm değıldir vasfeylemek niyetim
Kalıbını görüp bir adam sanma.

Misafire hürmet nedir bilmezler,
Çağırırısın, hiç yanına gelmezler.
Kapu kilitli, anahtar vermezler,
Doğru git yoluna, anahtar sorma.

Mehmet Ağa deyu arz'edip geldik,
Kapu kilitliymiş dışarda kaldık.
Öğle namazını camide kıldık,
Evde yanılıp da akşama durma.

Varıp selâm verip girdik içeri,
Yerinden kımıldamadı hiçbiri.
Misafir efendi gösterdi yeri,
Altımıza minder serile sanma

Hayvanlardan iniverin demezler,
O günü bir avuç saman vermezler.
İnsaniyet nedir anı bilmezler,
Yarım ağız teklifi tamam sanma.

Hayvanlara binip öksedik yola,
Acıktık yukarı çıkınca bele.
Heybemizde ekmek var idi hele,
Hanedandır, iftihar eder neyme!..

Saat onda Karabandal'a vardık,
Karatopzade'nin hanesin girdik,
Dostlar ile anda muhabbet kıldık,
Safa geldiniz dediler bu sene

Mevlûd-ü Şerif kıraat eyledik,
Orada bu dasitanı söyledik.
Hafız Efendi'ye tanzim eyledik,
Kıraat ediver dedim utanma.

Varlığına mağrur eyleme bunda,
Bu dünya fanidir gidersin sen de.
Canımız emanet duruyor tende,
İnanmazsan sorup öğren, utanma.

Şeytan klavuzu önünden gider,
Kendine bend etmiş elinden yeder.
Gece-gündüz anla nasihat eder,
Tarik-i râha salım verme.

Emsali olursa misafir ahur,
Talebe gelürse dışarda kalur.
Hilmî gibi lıavacelerden olur,
Deyüp de kapuna geleni kovma

BEYİT

Arzulayıp sizi, buraya geldik,
İşlen şanınıza lâyıf olanı.
Gâyet uzak imiş, güç ile bulduk,
Mahzun etmen arz'edip de geleni,

İsmail Efendi'ye misafir olduk,
Hanedanımızı arayıp da bulduk.
Hak bereket versün mahsûlü aldık,
Allah'a ısmarladık burda kalanı.

İnşallah sağ olup erersek güze,
Mecit, Hamit, siz de buyurun bize.
Kızarmış kaz ilen ikrâmım size,
Misafir alırsız doğru geleni.

Hüda'ya emanet eyledim sizi,
Memnun eylediniz ağalar bizi.
Eş-dost sâyesinde tutarız güzü,
Mevlâm imdat etsün satın alanı.

Adam olan adam kadrini bilir,
Sarraf olan altını arar bulur.
Ettiğin iyilik seninle kalur,
Hak eksik etmesün adam olanı.

Salur Ağaları yüze gülmezler,¹⁵
Kadir haysiyetin anı bilmezler.
Dediğinden dirhem noksan almazlar,
Yüzümüzden görmesinler ziyanı.

Aziz ahabımız hem molla, velî,
Bayram zannedersin söylerken dili.
Dostuna-eşine hiç vermez eli,
Sûretâ görüp aldanma insanı.

Kiremit Ağası İsmail Usta,
Pervâne gibi döner varan dostu.
Mevlâ şifa versin oğlu pek hasta,
Sağlıkta kavuştursun gurbette olanı.

Canım kurban kadir-kıymet bilene,
Beş vaktinde namazını kılana.
Doğru söyle Hilmî borcun yok yalana
Mevlâsı da sevmez eğri olanı.

¹⁵ Salur için Canbulat, kitabında Dörtdivan'da bir köy olduğunu yazmış. Fakat bu köy Gerede'de bulunmaktadır.

FÎRKATNAME

Takdir bize böyle çalmış kalemi
Ecel yetiştirdi soldurdu gülümü.
Gençlikte kimse görmesün ölümü,
Elveda olsun yalan dünya elveda.

Hasta oldum gelip dostlar gördüler,
Neren ağrır deyu bana sordular.
Bize hakkın helâl eyle dediler,
Elveda olsun yalan dünya elveda.

Köyden adam geldi düzen tutuldu,
Cümle ahbabların beli büküldü,
Gözlerinden kanlı yaşlar döküldü,
Elveda olsun yalan dünya elveda.

Hayvanım çekildi odam önüne,
Talipler derildi sağı soluma.
Görenler âh etti benim hâlime,
Elveda olsun yalan dünya elveda.

Cümle talipler işitip ağladı,
Gözlerinden kanlı yaşlar çağladı.
Firkati le Hilmî böyle söyledi,
Elveda olsun yalan dünya elveda.

FİRKATNAME

Takdirin yazdığı bozulmaz yazı
Mevlâm gurbet ele düşürdü bizi
Allah'a ismarladım dostlarım sizi
Dua eylen dostlar sağ olup gelem.

Hak muradım verüp ettim düğünü
Anam yavrusun aldırılmış düğünü
Hak kul başına vermesün bugünü
Dua eyle anam sağ olup gelem.

Felek garip etti benim kuzumu
Kanlı yaş ilen doldurdu gözümü
Göremedim kız kardaşım yüzünü
Mahşerde cem olup bir yere gelem,

Bir ayrılık düştü garip başıma
Meğer düşman düşmüş benim peşime
Selâm olsun yâranıma eşime
Dua eylen anam sağ olup gelem.

Mevlâm dertli anneme ecrin versin
Kuzusun gönderip yüzünü görsün.
Bana edenler de Mevlâdan bulsun
Mevlâm umur versin sağ olup gelem.

İki kolum bağlı girdim yollara
Gözlerimin yaşı döndü sellere.
Danemiz dağılmış gurbet ellere
Gezem de devşirem sağ olup gelem.

Komşudan kimsem yok sahip olacak
Bubam yok ki arkam sıra gelecek
Mahalline varup rica kılacak
Elveda olsun şimden sonra gelem.

Aklıma gelmiyen başıma geldi
Dayılarım kara haberim aldı
Kadın teyzelerim divane oldu
Dua eylen bana sağ olup gelem.

Küççük kız kardaşım bana ağlasun
Kardaşım Yakub'u yerime bağlasun.
Enişteme deyün anam eğlesün
Unutman duadan sağ olup gelem.

Selâmet gideyim yol verin dağlar
Yazın çiçek açar bahçeler bağlar
Gurbet el nice koç yiğitler eğler
Bir zaman gurbette dolaşıp gelem.

İLÂHÎ-İ SEVDA

Yine bir (gün) firkat düştü,
Seni Allah'ısmarladık.
Fırâkın bağrımı deldi,
Seni Allah'ısmarladık.

Ömrümüz âhir vakt geldi,
Gül yüzüm sarardı soldu.
Göçmemiz pek yakın kaldı,
Seni Allah'ısmarladık.

Böyle Mevlâm çok şey etti,
Günümüzü tamam etti.
Talipler dağıldı gitti,
Seni Allah'ısmarladık.

Mevlâm bizi gen'ağlattı,
Mevlâm seni ağlatmasun.
İçinden talip gitmesin.
Seni Allah'ısmarladık.

Mevlâm sana kavuştura,
Gene bizi görüştüre.
Talipleri sönüştüre,
Seni Allah'ısmarladık.

Baba Hızır himmet etsün,
Gidenler hep gene gelsün.
Bu da ere, mesrur olsun,
Seni Allah'ısmarladık.

N'olsun bu firkat n'olsun,
Derunum taliple dolsun.
Yerime bir kâmil gelsün,
Seni Allah'ısmarladık.

Yarab yerim boş kalmasun,
Medresem mahzun olmasun.
Talipten hâlî kalmasun,
Seni Allah'ısmarladık.

Nasib eyle gelmemüzü,
Gelip bunda ölmemüzü.
Ahbapları görmemüzü,
Seni Allah'ısmarladık.

Bakma Yarab illetime,
Merhamet et zilletime.
Ebubekir hürmetine,
Seni Allah'ısmarladık.

Himmet etsün Hazret Ömer,
Ol felekte olan Kamer,
Ziyâde derûnum yanar,
Seni Allah'ısmarladık.

Aman hey!.. Yarab aman,
Firâkından hâlim yaman.
Himmet etsün Hazret Osman,
Seni Allah'ısmarladık.

Oka dönüp yayım yayım,
Gelip yerlere basayım,
Himmet etsün Hasan-Hüseyin,
Seni Allah'ısmarladık.

Bu kez derûnum pek yanar,
Gâhî felek akse döner.
Gelmemek bize mukarrer,
Seni Allah'ısmarladık.

Baba Hızır gin'ağlasun,
Hükmullah böyle neylesun.
Hep erenler himmet etsün,
Seni Allah'ısmarladık.

Çok zaman vâzım dinler,
İşiten dostlarım, ağlar,
Derûnum nâr gibi cınlar,
Seni Allah'ısmarladık.

Sevdâyî derdin pek koyuk,
Yamaca bir yanarın yok.
Yüze güler dostumuz çok.
Seni Allah'ısmarladık,

BEYT-İ ÇEKÜRGE

Makam-ı evlâdım Yusuf Efendi,
Bilür müsün hele bize neyledin?
Yaptığınız iş nefsimi dokundu,
Yüz dirhem çekirge ihsan eyledin.

Hânenize varup olmuşuz konak,
Sail zannettiniz iki bacanak.
Çekirge almışsınız birer çanak,
Bizi memnun edip çırak eyledin.

Bacanağın Raşit, Hanedan kadîm
Berekât versün çok nimetin yedim.
Adam zevklemesün, övülmez dedim
Meğer usta imiş beyan eyledin.

Her ne ki yapsanız sezâdır bize,
Üç günde bir varırız hânenize.
Evlât nazarile bakardım size,
Resmî olduğunu ayân eyledin.

Hilmî tâlihînin yok ne yapsın kader,
İtibârın yoktur çekirge kadar.
Zamâne evlâtlar seni zevkeder,
Tahammül edemeyip de söyledin.

İLÂHİ BUDUR

Hint ile Yemen'den asker çekildi
Sivastopol önünde kan döküldü
Garip anaların beli büküldü
Aman padişahım izin ver bize.

Ataşlar saçıldı sağa sola
Muzaffer olundu Sivastopol'a.
Petrebol'a Hak'tan müyesser ola
Aman padişahım izin ver bize.

Sivastopol önde sıra söğütler
Binbaşı, yüzbaşı asker öğütler.
Vefat etti nice şahbaz yiğitler
Aman padişahım izin ver bize.

Çadırlar önünde kandiller yanar
Yâvengi gülleler havadan yağar
Toplar sedasından dağlar iniler
Aman padişahım izin ver bize.

Askerler şahına attı topları
Helak etti

Kaldırım aradan Moskof b.kları
Aman padişahım izin ver bize.

Sivastopol önde, sefaya yatmış
Birbirine zincir çakmış
Topçular topları yaralı atmış
Aman padişahım izin ver bize.

Kader dedikleri kapandı cümle
Kâfirlerin kurdukları
Elinden çıkardık çok şükür hele
Aman padişahım izin ver bize.

Türki mühimmat ile Cizbe kaçtı
Mâl-u emlakini meydana saçtı.
Atılan kollar aştı.
Aman padişahım izin ver bize.

İndallah dualar kabul olundu
Cümle katında lâğım bulundu
Kaz misali olup tüyü yolundu
Aman padişahım izin ver bize.

Sivastopol önünde ekin ekilür
Bolu Meclisinde kur'a çekilür
Gelinlik kızların beli bükülür
Aman padişahım izin ver bize.

Ömer Paşa'nın altında hâtemi
Bizi böyle yaktı Sinop Paşası
Kendi ataşına kendi düşesi
Aman padişahım izin ver bize.

İLÂHÎ BUDUR

Bir mevta yunmağa hazır olunca
Yalvarur yuyana tenim zayıftur.
Su koyucu yanına yakın gelince
Yalvarur yuyana tenim zayıftur.

Selâm olsun yaranıma dostuma
Ecel ömür yayın astı boynuma
Su koyucu kaynar dökme üstüme
Yalvarur yuyana tenim zayıftur.

Azrail geldi oturdu yanıma
Pençesini urdu tatlı canıma
Dönemedim kardaş, bir bir yanıma
Yalvarur yuyana tenim zayıftur.

Dersimi ezber edip süreydim
Hocam izin verip yola gireydim
Bir küçük oğlumun yüzün yüreydim
Yalvarur yuyana tenim zayıftur.

Ağa bubam benim haberim aldı
At yeline düşüp hem karşı geldi
Sağlığımda bir kez yüzümü gördü
Yalvarur yuyana tenim zayıftur.

Tomurcuk gül idim gülüm dermedim
Devran sürüp bir murada ermedim.
Şefkatlü validem yüzün görmedim
Yalvarur yuyana tenim zayıftur.

Okuyup dersimi, yazdım yazımı
Hastalanıp da yol ettim gözümü
Felek öksüz etti körpe kuzumu
Yalvarur yuyana tenim zayıftur,

Kadir Mevlâm sen bilürsün hâlîmi
Diyâr-ı gurbette koma ölümü
Çifte beygirler götürdü salımı
Yalvarur yuyana tenim zayıftur,

İLÂHÎ BUDUR

Her seherin çıksam dağlar başına
Eser bâd-ı sabâ yeller hû deyu.
Her ağaç zikr eder dilli dilince
Deprenür yaprağı dallar hû deyu.

Dağlar taşlar Hakk'a tespîh eyleyüp
Hâl dilince türlü kelâm söyleyüp
Uyur uyanıram sular çağlayup
Cûş eyleyüp akar seller hû deyu,

İnip her birisi sahilde kışlar
Dertli bülbül gölde feryada başlar.
Bahar eyyâmında hep cümle kuşlar
Okur duasını kuşlar hû deyu.

Bu hâli duyanlar divane olur
İbret için anlar fikirde kalur
Aslını bilmezem bir sadâ gelür
Dağlar usul usul eser hû deyu.

Gör ki Hilmî, uyar kendün gafletten
Ehl-i tevhid olan Mevlâsın
Benîâdem vuhuş tayyuru
Fikr eyler Mevlâsın kuşlar hû deyu.

İLÂHÎ BUDUR

Kasım eyyamının vasfın edeyim
Evvel zuhur eder kışı dağların
Dağlar selâm almaz kande gideyim
Kurtulmaz borandan başı dağların.

Yaz olunca çayır çimen bürünür
Cümle hayvanatlar anda barınır
Mücevher kuşları yunmaz arınur
Safayinen gelür yazı dağların.

İlkbaharın yaz ayları gelince
Uyanur gafletten gözü dağların.
Zeyn olur açılır gonca gülleri
Geçer bülbüllere nazı dağların.

Yaz olunca girer (türlü) tonlara
Hak'tan inayet erişür anlara
Yazın safa verir şirin canlara
Miski anber kokar tozu dağların.

Dâim tercihtedir anın işleri
Eflâke ser çekmiş anın başları
Mücevher seda verir anın kuşları
Dergâh-ı Hak'tadır yüzü dağların.

YAKIM BUDUR

Mevlâm böyle yazmış benim yazımı
Derdim koyuk ben çekerim sızımı,
Şu yalan dünyadan yumdum gözümü
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

Anam babam dertli dertli ağlasın
Akları çıkarıp kara bağlasın
Bu Mevlâ'nın işi, kim ne eylesün
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

Bize doğru geldi Hakk'ın fermanı,
Acap yok mu bu derdümin dermanı?
Mevlâ nasib eyle bana îmanı,
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

Taze açıldım gülümü deremedim,
Şu fâni dünyada ömür süremedim.
Düğün edip muradıma eremedim,
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

İki kız kardaşım gelsin yanıma,
Kıyamet ayrılık düştü serime.
Azrail pençesin urdu canıma,
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

Babam benim için dünür eyledi,
Anam varup kız bile peyledi,
Düğünüm etmeğe elim bile ermedi
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

Ecel oku urdu deldi sinemi,
Kimlere emanet edem anamı?
Ömrüm tamam, bağladılar çenemi,
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

Hak'tan geldi bize bu ferman
Ne çare olmadı derdime derman.
Anama baksun eniştem Süleyman
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

Seğirtip gezerken her bir işime,
Felek ağı kattı tatlı aşıma.
Selâm olsun yaranıma eşime,
Derdim koyuk yoktur benim tabibim,
Cennette düğünüm ettir Habîbim,

Kardaşım yok ocağımı yakacak,
Yerime çift koşup tohum ekecek.
Benim mallarıma kimler bakacak,
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

Hilmî gafil olma bu dünya fâni
Bir gün olur Azrail alur canı.
Eşin dostun kabrine koyarlar seni,
Derdim koyuk yoktur benim tabibim
Cennette düğünüm ettir Habîbim.

FİRKATNAME

Takdirin yazdığı bozulmaz kalem
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?
Genç yaşımda geldi derd ile elem
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

On üç on dördümde gittim gurbete
Kim dayanur ayrılığa hasrete
Nasıl dayanayım ben bu firkate
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

On dokuz senedir gezdim gurbeti
Anam çeksin ayrılığı hasreti.
Kız kardaşım etsin bana firkati
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

Derdim koyuk gayet çoktur kederim
Gece gündüz ah-u feryat ederim.
Dostlar gayri ben sılama giderim
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

Eşim dostum ilen cümle geldiler
Ağlaşarak boynuma sarıldılar
Bize hakkın helâl eyle dediler
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

Övsüz kaldı eğlendüğüm odalar
Nişanlıma dertli olmuş dediler.
Anlar da nişanım geri verdiler
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

İstanbul'dan çıkıp İzmit'e geldim
Anda kira tutup yollara girdim
Yağbasan'da Hakk'a canımı verdim
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

Dayım başucumda salınıp ağlar
Ömrüm tamam oldu çenemi bağlar
Emir Mevlâ'nındır kime ne eyler
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

Andan benim cenazemi aldılar
Seher vaktinde Hendek'e geldiler
Cumadan çıkıp namazım kıldılar
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

Evler yapturdum içine girmedim
Ömür sürüp bir murada ermedim
Şefkatli validem yüzün görmedim”
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

Hekimler bulmadı (derde) çâreler
Benim yüreğimde koygun yâreler
Sılamda validem kendin yâreler
Hasret kıyamete kaldı neyleyim?

TEVHİD İLÂHİSİ¹⁶

Habibim dostum ya Ganî
Tevhide yâr eyle beni
Fedâ kıldım cân u teni
Tevhide yâr eyle beni

Zikrinle meşgul olayım
Yana yana kül olayım
Ölmezden evvel öleyim
Tevhide yâr eyle beni

Gafletten ikaz olayım
Senin vuslatın bulayım
Ağlar iken güleyim
Tevhide yâr eyle beni

Gaflet gömleğin atayım
Varımı yoğa satayım
Tevhid nûruna yatayım
Tevhide yâr eyle beni

Namus ile ârım olsun
Bülbül ile zârım olsun
Seherlerde kârım olsun
Tevhide yâr eyle beni

¹⁶ Buradan sonra Hilmi'nin Cevdet Canbulat'ın neşrinde yer almayan şiirlerine yer verilmiştir. Başlıklar tarafımızdan konulmuştur.

Âcizim nefsin elinden
Geri koydu menzilimden
Tevhidi kesme dilimden
Tevhide yâr eyle beni

Varlığımdan beni geçür
Havzıl kevserinden içür
Fırdevs-i âlâya uçur
Tevhide yâr eyle beni

Sensin Vâhid ü Samed
Avfın ile eyle âzâd
Hilmî diler senden meded
Tevhide yâr eyle beni (Ünlü, 2000: 147)

NE CEVAP VEREYİM

Ezanlar okundu niçin duymadın
Yatup topraklara yüzün sürmedin
Ben de sana cennetimi vermedim
Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim

Bu dünyaya geldin ne amel kıldın
Ömrün geldi geçti pişman olmadın
Dünya zevk(ler)ine hâlâ doymadın
Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim

Abdest alıp (bir gün) kılmadın namaz
Yalvarıp Mevla'ya etmedin niyaz
Hak yolunda senin adın bî-namaz
Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim

Niçin kılmadın (sen) farzı sünneti
Değil mi idin Muhammet ümmeti
Bilmez misin cehennemi cenneti
Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim

Hak böyle emretti niçin tutmadın
Kitaplar yolladım amel etmedin
Ben de sana cennetimi vermedim
Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim

Dost olan(lar biner) beyaz atına
Doğruca varır(lar) Hakk'ın katına
Hilmî kulum böyle gelme katıma¹⁷
Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim (Ünlü, 2000: 176)

¹⁷ Ünlüde bu mısra şöyledir: “Sen Hilmî kulum da böyle gelme katıma” (Ünlü, 2000: 176).

BÜLBÜL İLÂHÎSİ

Bir gün çıktım sahralara
Nazar kıldım bülbüllere
Baktım andaki hâllere
Bülbül senin derdin nedir¹⁸
Aşkî olan dâim Hû der

Bülbül daldan dala konar
Derûnumda odlar yanar
Allah ismin anup döner
Bülbül senin derdin nedir
Aşkî olan dâim Hû der

Bülbül daldan dala seker
Gözlerinden kanlar döker
Feryâdı bağrımı yakar¹⁹
Bülbül senin derdin nedir
Aşkî olan dâim Hû der

Bülbül sheherlerde öter
Derdime de dert katar
İşitenler yanıp tüter
Bülbül senin derdin nedir
Aşkî olan dâim Hû der²⁰

¹⁸ "Bülbül senin bâlin nedir" Ünlü.

¹⁹ "Feryâdı bağrımı deler" Ünlü.

²⁰ Bu bent cönkte şöyledir:
Dertli dertli bülbül öter

Bülbül öter gül dalında
Mevla'nın ismi dilinde
Her sabahın seherinde
Bülbül senin derdin nedir
Aşkî olan dâim Hû der

Leyl ü nehâr durmaz şakır
Mevlâ'nın ismini okur
Bizler de edelim zikir
Bülbül senin derdin nedir
Aşkî olan dâim Hû der

Âşıkım senin virdine
Dermân yok mu derdine
Gidersin bir gün yurduna
Bülbül senin derdin nedir
Aşkî olan dâim Hû der

Bülbül arzu çeker güle
Sancısını almaz dile
Hilmî'nin hâline ele
Bülbül senin derdin nedir
Aşkî olan dâim Hû der²¹ (Ünlü, 2000: 174-175; Cönk, 106)

*Âşıkların cânın yakar
Mevlâ'yı dâim zikreder
Bülbül senin derdin nedir
Aşkî olan dâim Hû der*

²¹ *Son bent, Ali Rıza Ünlü'de yok.*

VAKİT ÂHİR ZAMAN OLDU

Kitab ile amel etmez
Resul'un şer'atin tutmaz
Ulular yoluna gitmez
Yanalım diyen garib oldu

Hacılar haccını tutmaz
Fesat mahallinden gitmez
Bu fesat işi terk etmez
Bilin âhir zaman oldu

Âlimler ilmi gizlerler
Yanında çalınır sazlar
Ferah buldu bî-namazlar
Bilin âhir zaman oldu

Ne amel kaldı âlimde
Ne insaf kaldı zâlimde
Ne hürmet kaldı kâmilde
Yanalım diyen garib oldu

Zenginler mâla tapdılar
Zekâtı, hacı terk ettiler
Muhelif yola gittiler
Bilin âhir zaman oldu

Bereket kalmadı yerde
Hakikat kalmadı bizde
Tevbe eyleyelim biz de
Vakit âhir zaman oldu

Ata evlâdına söver
Oğlu babasını döver
Ana kızını över
Vakit âhir zaman oldu

Kızı tutmaz erin sözün
Erine ekşidir yüzün
Çatar kaşı ile gözün
Vakitler başka hâl oldu

Hayâ kalmadı hiç kızda
Nice olur edeb bizde
Bizler kaldık böyle günde
Zamanlar başka hâl oldu

Bilinmez kimdir doğru
Tanınmaz oldu hem eğri
Bu halkın hepsi mi eğri
Vakit âhir zaman oldu

İmamların çoğu câhil
Namazı kılmada kahil
Ki mağrur olma ey gâfil
Yandım diyen garib oldu

Resûl'ün dediği geldi
Din evvelde garib idi
Yine sonra garib oldu
Vakit âhir zaman oldu

Geyüp kuşanmada herkes
Yeyüp içmede herkes
Konup göçmede herkes
Bilin âhir zaman oldu

Şikâyet dinlemez hâkim
Nice olur demez hâlim
Geçer sözünden dahi zâlim
Zamanlar başka hâl oldu

Kekaza(?) başladı mahlûk
Gözü açtır karnı tok
Bin adamda bir adam yok
Vakitler başka hâl oldu

Sûret uğrusu çoğaldı
Kamusu şerre dağıldı
Cihanın gözü kör oldu
Bilin âhir zaman oldu

Harâb oldu kamu dünyâ
Çoğaldı fîsk ile kavgâ
Dahi neler gele başa
Dikkat âhir vakit oldu

Âlimlerin çoğu azdı
Amelsiz ilmi hep yazdı
Onlardan cümle halk bezdi
Bilin âhir zaman oldu

Gelen göçer giden gelmez
Ölüme kimse çâre bulmaz
Bu dünyâdan murâd olmaz
Dikkat âhir zaman oldu

Îlâhî! Sen hidâyet kıl
Ki tevfikın inâyet kıl
Hilmî'ye sabr ü kanaât kıl
Yanalım din garîb oldu (Ünlü, 2000: 177-178)

SEVDA İLÂHÎSİ

İlâhî bu durur senden
Murâdım rûz u şeb
Olam meclis-i irfânda
Buldu lezzeti Sevdâyî

Erenlerin meclisinde
Nice tecnis olur anda
Anları bulayım kande
İşi kibriyani(?) Sevdâyî

Sapanlı Dede'yi gördüm
Anı müridine sordum
Horâsânî imiş bildim
Giderdi şekki Sevdâyî

Nice zâtlar derildiler
Gelüp anda yığıldılar
Nice bin tevhid sürdürler
Bulundu anda Sevdâyî

Bu dernek şol vakit oldu
Ki bir cum'a gecesiydi
Kavuştı ma'sûka âşık
Sevindi anda Sevdâyî

Sapanlı Dede az etti
Gelüp Şeyhler Kavağı'na
Derildi cümle âşıklar
Divanda durdu Sevdâyî

Dedim burası nere acerb
Denildi Şeyhler Kavağı
Dediler çok erenlerin
Mekânı oldu burası

Ramazan Dede'dir ma'sûk
Âşıkında yine şu'ûr yok
Kimi âşık kimi ma'sûk
Bilmek ne lazım Sevdâyî

Dediler nerede kaldı o
Dediler an-karîb gelür
Zuhûr etti iki erler
Temâşâ etti Sevdâyî

Ramazan Dede'dir gelen
Nihâyetsiz elim alan
İzhâr ne lâzım ey fülân
Ebsem dursana ey Sevdâyî

Gelüp sadra oturdu
Hamd edüp salavat getürdü
Cezbe gelüp bana vurdu
Yedi yumruğumu Sevdâyî

Sevdâyî yumruğu yedin
Vurdukça çok şükür dedin
Cân u başı o dem koydun
Fedâ et cânı Sevdâyî

Cem olmuş cümle erenler
Oturmuşlar ta'âm yerler
Bu Hak ile otur derler
El tutup durdu Sevdâyî

Ellerine koydum suyun
Bilmem erenlerin hûyun
Bu meydânda sende soyun
Dediler bana Sevdâyî

Bir şey bilmem ebsem durdum
Cümlesini sükût buldum
O meydâna ben soyundum
Böylece gördü Sevdâyî

Himmat Dede aksakallı
Samurkaş Dede samur kaşlı
Hisar erenleri saçlı
Böylece gördü Sevdâyî

Hisarlık'da cem olurlar
Irak yakın hep gelürler
Haftada bir derilürler
Böylece gördü Sevdâyî (Ünlü, 2000: 240-241)

GEREDE MÜFTÜSÜ
MUHAMMED SAADEDDİN EFENDİ MERSİYESİ

Emr-i Hudâ gelüp dünyadan göçtü
Bir ben değil cümle cihan ağladı
Firkatin ateşi ortaya düştü
O nâr-ı firkate yanan ağladı

Cum'a günü gelip dersin okuttu
Nâ-mizâc hâlinde sekiz gün yattı
Dokuzuncu günü bekâya gitti
Tâlipleri zâr u giryân ağladı

Yazılar yazmaz oldu elleri
Ders takrîr etmez oldu dilleri
Hayat bahçesinin soldu gülleri
Dünya libasını soyan ağladı

Gerede şehrinin çöktü direği
Ahâlisini yaktı anın firâkı
Bihamdilillah kaldı üç beş çırağı
Sanı ebter olup kalan ağladı

Sağlığında kadrin bilemediler
Arayıp emsâlin bulamadılar
Yerine bu da lâyıık diyemediler
Yeri de boş kaldı diyen ağladı

Mahdûmunun sağlık versin serine
Kâim olsun pederinin yerine
Buna gelen gider, kalmaz birine
Fânî olduğunu bilen ağladı

Dersleri oğuz(?) koydular
Talabeleri de öksüz koydular
Üstâz firkatine müşkil oldular
Bu nâr-ı firkate yanan ağladı

Dershanesine girilmez oldu
Muğlak meseleler bilinmez oldu
Suâllere cevâb verilmez oldu
Yeri de boş kaldı diyen ağladı

İlm-i fıkıhda hiç misli yok idi
Tefsir ve hadiste bilgisi çok idi
Cihânda bunun bir eği yok idi
İlm-i fikhını bilenler ağladı

Günde okuturdu mantık me'ânî
Sarf ile nahv hem Molla Câmî
Yüzüne bakmayıp ezberde yani
Anın zekâvetin gören ağladı

Sulb pederinden terbiye almış
Nısf ilimle dünyâya gelmiş
Hudâ anı ilmin hazinesi kılmış
Sarraf olup da olanlar ağladı

Pederine rahmet etsin ol Ganî
Çürümesin toprakta o nâzik teni
Cennet-i a'lâda olsun meskeni
Bu nâr-ı firkate cihân ağladı

Muhammed Sa'deddin ism ü şöhreti
Târih-i vefâtı yüz doksan altı
Şirpençedir (anın) sebab-i mevti
Meyyit namâzını kılan ağladı

Hilmî yandı bu firkatın nârına
Kimse güvenmesin dünyâ varına
Üç beş arşun bezden kefen sarına
Yakasız gömleği gören ağladı (Ünlü, 2000: 126-128)

SÖZLÜK

Âb-u Zemzem: Zemzem suyu.

Adû: Düşman.

Ağu: Zehir.

Akdem: Önce.

Âlâ: Yüce.

Amber: Denizlerden elde edilen güzel kokulu bir madde.

Ana: Ona.

Anda: Orada.

An-karîb: Yakında.

Anlar: Onlar.

Avaz: Ses.

Azîm: Büyük.

bâd-ı sabâ: Sabah rüzgârı.

Bahâ: Değer, kıymet.

Bâki: Ebedi.

Bakî: Geride kalanlar.

Bedesten: Kapalı çarşı.

Bekâ: Âhiret.

Bend olmak: Bağlanmak. Derviş olmak.

Bender: Ticaret yeri.

Beniâdem: Âdemoğlu.

Beytullah: Allah'ın evi, Kabe.

Binamaz: Beynamaz. Namaz kılmayan.

cem olmak: Toplanmak.

- Cenk:** Savaş.
- Cennet-i a'lâ:** Yüce cennet.
- Cezbe gelmek:** Kendinden geçmek.
- Cûş eylemek:** Coşmak.
- Cüz'î:** Çok küçük.
- Delil:** Rehber.
- Deprenmek:** Kımıldanmak, hareket etmek.
- Derilmek:** Bir araya gelmek, toplanmak.
- Derûn:** Gönül.
- Deryâ:** Deniz.
- Dest:** El.
- Deyu:** Diye.
- Dide:** Göz.
- Dil:** Gönül.
- Dilrübâ:** Sevgili.
- Din-i islâm:** İslam dini. Şiirde Müslümanlar kast ediliyor.
- Don:** Örtü, elbise.
- Ebsem:** Suskun.
- Ebter:** Nesli kesik.
- Edna:** Alçak.
- Eflâk:** Felekler.
- Emr-i Hudâ:** Allah'ın emri.
- Etvar:** Tavırlar. Şiirde "kibir, gurur".
- Evlâd-ü ayal:** Aile fertleri.
- Eyyâm:** Günler.
- Fazl-ı ihsan:** İhsanının fazileti, Allah'ın nimetlerinin yüceliği.

- Figân:** Feryat.
Firâk: Ayrılık.
Firkat: Ayrılık.
Gammaz: Söz getirip götür, arabozucu.
Gön: Deri.
Gurap: Karga.
Güftâr: Söz, kelam.
Gülizâr: Gülbahçesi.
Hakir: kendisinden bahseden kişinin tevazu gereği kullandığı ifade.
Hamdülillâh: Allah'a hamd olsun, anlamında Arapça dua.
Hâtem: Yüzük, mühür.
Horâsânî: Horasanlı.
Hozen: İşlenmemiş, dinlenmeye bırakılmış tarla.
Hüccâc: Hacılar.
İbtidâ: İlk önce.
İhtiyâr etmek: Seçmek.
İhvan: Arkadaş, dost.
İkrar eylemek: Söylemek, söz vermek.
İlm-i ezel: Ezel ilmi. Olmuş olacak her şeyin bilgi hâlinde var olduğu ilim.
İndillah: Allah katında.
İndinde: Katında.
İslambol: İstanbul.
İspat-i vücut eylemek: Kendini göstermek, hava atmak.
İzhâr: Ortaya dökmek, göstermek.
Kadd: Boy.

- Kahil:** Erişkin.
- Kâim olmak:** Yerine geçmek.
- Kâmil:** Olgun insan. İnsan-ı kâmil, evliya.
- Kamu:** Hepsi.
- Kande:** Nerede.
- Kelp:** Köpek.
- Kemlik:** Kötülük.
- Koygun:** Dokunaklı, acıklı.
- Koyuk:** Dokunaklı, acıklı.
- Levh-i mahfuz:** Allah katında olmuş olacak her şeyin kaydedildiği levha.
- Leyl-ü nehar:** Gece gündüz.
- Libas:** Elbise.
- Ma'şûk:** Sevgili.
- Mahbûb:** Sevgili.
- Mahdûm:** Erkek evlat.
- Mahzun:** Hüzünlü, kederli, üzgün.
- Me'ânî:** Bir edebiyat ilmi. Belagatin üç disiplininin biri.
- Melûl:** Mahzun, üzgün.
- Mevta:** Ölü.
- Meyyit namâzı:** Cenaze namazı.
- Mezat:** Açık artırma yoluyla yapılan satış.
- Mihman:** Misafir.
- Misk:** Misk geyiğinden elde edilen güzel kokulu bir madde.
- Murad-ı maksud:** Kast edilen murat, arzu.
- Mûti:** İtaat eden.

Müstecap: Kabul, makbul.
Nafile: Boş yere.
Nahv: Cümle bilgisi.
Nâ-mizâc: Hasta.
Nâr-ı fırkat: Ayrılık ateşi.
Nehâr: Gündüz.
Nekes: Cimri.
Nısf: Yarım.
Niyaz etmek: Yalvarmak, yakarmak.
Nusret: Zafer.
Od: Ateş.
Okka: Eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimi.
Pervâne: Geceleri ışığa yönelip ışığın etrafından dönen kelebek.
Püryan / biryan: Kebap.
Refik: Yol Arkadaşı.
Rençber: Çiftçi.
Rûz u şeb: Gündüz gece.
Sabî-sübyan: Çocuklar.
Sadr: Başköşes.
Sahra: ova, çöl.
Sâil: Dilenci.
Sanı: Düşünülen şey.
Sarf: Dilbilgisi.
Sencileyin: Senin gibi.
Söyünmüş: Sönmüş, yok olmuş, ortadan kaybolmuş.
Sûretâ: Görünüşte.

- Sürûr:** Sevinç.
Şahan: Şahin.
Şefî: Şefaathî. Hz. Peygamber.
Şekk: Şüphe.
Şirpençe: Deriyle ilgili bir hastalık.
Şol: Şu.
Ta'âm yemek: Yemek yemek.
Takrîr etmek: Ders anlatmak.
Tâlip: Talebe, öğrenci.
Tanzim eylemek: Düzenlemek.
Teferrûç: Kısa gezinti.
Temâşâ etmek: Seyretmek.
Türap: Toprak.
Uğru: Haydut, hırsız.
Umman: Okyanus.
Ülfet: Yakınlık.
Ûryân: Çıplak.
Ûstâz: Üstat.
vâfir: Çok, çok fazla.
Yakasız göynek: Yakasız gömlek. Kefen.
Yiğirmi: Yirmi.
Zahir eylemek: Ortaya dökmek.
Zâr u giryân: Ağlamak, inlemek.
Zekâvet: Zekâ, zeka gücü.
Zemm: Birini kötölemek, çekiştirmek.
Zuhûr etmek: Ortaya çıkmak.

KAYNAKÇA

“Hilmî, Dörtdivanlı” (1981). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. C. 4. İstanbul: Dergâh Yay. 234.

ALBAYRAK, Muzaffer (1956), Dörtdivanlı Hilmi (Halil), Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Yıl:7, Cilt:4, No:78, Ocak 1956, 1247-1248.

ALBAYRAK, Muzaffer (1956), Dörtdivanlı Hilmi (Halil) – II, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Yıl:7, Cilt:4, No:80, Mart 1956, 1269-1270.

ARIK, Durmuş (2000), “Gerede’de Halk İnanışları ve Ziyaret Yerleri”, Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyum Bildirileri, Gerede.

CANBULAT, Cevdet (1963), Dört Divan’lı Hilmî Hayatı ve Şiirleri, Yer Yok, Ekin Basımevi.

CANBULAT, Cevdet (2010), Dörtdivanlı Hilmî Hayatı ve Şiirleri, Ankara 2010.

Cönk (Bolu-Dörtdivan-Çavuşlar Camii İmamı İsmail Tezel’in Özel Kütüphanesinde).

ÇAKIR, Emine (2015), “Hilmî, Halil Dörtdivanlı”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hilmi-halil-dortdivanli> [Erişim Tarihi: 23.11.2021].

ŞEN, Yasin (2021), Dörtdivan Kültür Atlası, Tunçay Yayınları, Ankara.

ŞEN, Yasin (2022), “Dörtdivan’da Tespit Edilen Bir Cönk Üzerine”, Kültür Çağlayanı Dergisi, Yıl. 12, Sayı 73, Mart Nisan 2022, s. 45-47.

ŞEN, Yasin (2022), “Dörtdivanlı Hilmi’nin Yeni Şiirleri”, Kültür  vreni Dergisi, Kış 2022, Yıl 14, Sayı 45.

ŞEN, Yasin (2022), Dörtdivan C nkleri ve Bir Cönk  zerine, Merkez Repro Yayınları, Ankara.

ŞEN, Yasin (2022), Köroğlu Diy rı Dörtdivan’dan Makaleler, Denemeler, Derlemeler, Söyleşiler, Meneviş Yayınları, Ankara.

ÜNLÜ (2000), Ali Rıza Tarih Boyunca Gerede, Osmanlıcadan Akt: Ömer Cevahircioğlu, Haz. Adem  evik, İstanbul.

